

Η ΗΘΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΥ

Υ Π Ο

ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΧΑΡΑΚΑ

Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Brookline

Β'. Η ΗΘΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΥ

Τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον τὸ Πεντηκοστάριον παρέχει εἰς τὸν τομέα τῆς Ἠθικῆς κατ' οὐδένα λόγον δύναται νὰ θεωρηθῆ ἡ πλήρης ἀπὸ συστηματικῆς ἐπόψεως. Ἀντιθέτως, ὠρισμένα ἐκ τῶν θεμάτων τῆς ἠθικῆς ἐπιστήμης οὔτε κἀν θίγονται καὶ ἄλλα λαμβάνουν ἔμφρασιν πολὺ περισσοτέραν τῆς ἀπαιτουμένης ἐξ ἐπόψεως ἐπιστημονικῆς. Οὕτως, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀκολουθηθῆ ἡ κατάταξις τῆς ὕλης κατὰ τὸν συνήθη τρόπον ὡς εἰς τὰ ἐγχειρίδια τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Ὅρισμοὶ ἐλλείπουν, ὡς εἶναι φυσικόν, παντελῶς. Θεωρίαι περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς ὁ ἠδονισμὸς, εὐδαιμονισμὸς, ἐγωισμὸς, ἀτομικὴ καὶ καθολικὴ τελειώσις, βουλησιαρχία, συναισθημαρχία, νοησιαρχία κ.τ.λ. δὲν ἀναφέρονται κἀν, μολονότι εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνεύρη τις ὑπαινιγμούς τινας εἰς τυχαίας τινας φράσεις. Τὰ περὶ ἠθικῆς ὁρμῆς δὲν συζητοῦνται σαφῶς, οὔτε τὰ περὶ ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, ὡς θεωρία μὲ τὰ συμφυῆ προβλήματα τῆς. Ὁ καταλογισμὸς τῶν ἠθικῶν πράξεων καὶ οἱ ἐπιστημονικοὶ ὅροι πρὸς τοῦτο δὲν ἀναφέρονται. Τὰ ἐπιστημονικὰ θέματα τῆς συνειδήσεως (ἡ ἔννοια, ἀρχή, φύσις, οἱ τρόποι λειτουργίας καὶ τὰ εἶδη αὐτῆς) δὲν ἔχουν θέσιν εἰς τὸ Πεντηκοστάριον. Ἡ συστηματικὴ ἔκθεσις περὶ τοῦ νόμου, δηλαδὴ, τὰ περὶ τοῦ θεοῦ καὶ ἀνθρωπίνου νόμου, τοῦ φυσικοῦ ἠθικοῦ νόμου, τοῦ ἐξ ἀποκαλύψεως νόμου, δὲν γίνεται, ἂν καὶ ἡ ἀναφορὰ ἀπλῶς εἰς τὸν νόμον δὲν ἐλλείπει παντελῶς. Τὸ καθῆκον, τὸ δικαίωμα, ἡ δικαιοσύνη δὲν τυγχάνουν μνείας ἐπιστημονικῆς εἰς τὸ Πεντηκοστάριον καὶ παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἀρκεταὶ ἀρεταὶ καὶ κακίαι ἀναφέρονται εἰς αὐτό, κατ' οὐδένα λόγον εἶναι δυνατὸν νὰ καταταχθῆ τὸ ὑλικόν συστηματικῶς καὶ πλήρως. Τέλος, τὸ θέμα τῆς ἠθικῆς ἀναγεννήσεως διὰ τῆς χάριτος, ὡς ἤδη ἐσημειώσαμεν, ἔχει ὄντως ἰδιαιτέραν θέσιν εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ Πεντηκοσταρίου, ὅπερ εἶναι βιβλίον λειτουργικὸν ἀναφερόμενον εἰς τὴν μεταπασχάλινην λειτουργικὴν περίοδον.

Ἐπομένως, τὰ θέματα ταῦτα τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τῆς ἠθικῆς δὲν ἔχουν συστηματικὴν ἔκθεσιν, ὡς εἶναι φυσικόν, ἀλλ' ἐν τούτοις θίγονται ἐνίοτε ὠρισμένα ἐξ αὐτῶν. Τὸ ἴδιον δύναται νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τοῦ Εἰδικοῦ ἢ Πρακτικοῦ Μέρους τῆς Ἠθικῆς, δηλαδὴ, περὶ τῶν ἀτομικῶν καθηκόντων καὶ τῶν κοι-

νωνικῶν καθήκοντων. Τοῦτο, διότι ὠρισμένα θέματα τοῦ δευτέρου μέρους τῆς Ἠθικῆς ἔχουν πληρεστέραν ἐφαρμογὴν εἰς τὴν λειτουργικὴν ζωὴν, τοῦλάχιστον ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλα. Ἐπὶ παραδείγματι, τὸ καθήκον τῆς εὐσεβείας ἔχει ἐφαρμογὴν εἰς τὴν λειτουργικὴν ζωὴν. Ἄν τοῦτο ἀληθεύῃ, ἐξ ἴσου ἀληθεύει ὅτι ἄλλα προσωπικὰ καθήκοντα παντελῶς ἀγνοοῦνται· πράγμα, ὅπερ δύναται νὰ λεχθῆ καὶ διὰ σχεδὸν ὅλα τὰ θέματα τῆς Κοινωνικῆς Ἠθικῆς. Ματαίως θὰ ἀναζητήσῃ ὁ ἐρευνητὴς ἠθικὰς ὁδηγίας περὶ οικονομικῶν προβλημάτων, περὶ σχέσεων ἐργάτου καὶ ἐργοδότη, περὶ τῶν σχέσεων τῶν φύλων κ.τ.λ. Ἡ κατάστασις αὐτὴ ἐπομένως δὲν ἐπιτρέπει τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης κατὰ τὸν συνήθη τρόπον. Ἐν τούτοις ὑπάρχει ὕλικὸν εἰς τὰς σελίδας τοῦ Πεντηκοσταρίου ἔχον μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν Χριστιανικὴν Ἠθικὴν.

Ἡ διάρθρωσις τοῦ ὕλικου τούτου ἀπαιτεῖ ἕτερον σχέδιον. Τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν ὕλικὸν δύναται νὰ χωρισθῆ εἰς τὰ ἐξῆς κεφάλαια: Πρῶτον, εἰς τὰ περὶ τῶν σχέσεων Νόμου καὶ Χάριτος, ὡς εἶδος τι θεωρητικοῦ ἐδραιώματος τῆς ἠθικῆς τοῦ Πεντηκοσταρίου. Κατόπιν, δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τὸ περιεχόμενον τῶν ἠθικῶν ἐντολῶν τοῦ Πεντηκοσταρίου εἰς δύο παραγράφους, καὶ δὴ διαφόρους κατηγορίας τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ κακοῦ. Ἡ τετάρτη παράγραφος πραγματεύεται περὶ τοῦ προβαλλομένου ἠθικοῦ παραδείγματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀγίων, ὡς τινος, τὸ ὅποιον ὀλοκληρῶνει τὸ περιεχόμενον τῶν ἠθικῶν παραγγελμάτων τοῦ Πεντηκοσταρίου. Ἡ πέμπτη παράγραφος θὰ ἀναφερθῆ εἰς τοὺς τρόπους ἐξεγέρσεως τῆς ἠθικῆς θελήσεως καὶ τῶν ἠθικῶν προθέσεων πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τιτλοφορεῖται «Προθέσεις τῆς Ἠθικῆς Ζωῆς». Ἡ ἕκτη παράγραφος θὰ ἀναφέρεται εἰς τὰ ἠθικὰ ἀποτελέσματα τῆς καλῶς βιουμένης Χριστιανικῆς ζωῆς, ἔνθα ἐξετάζονται ἡ συγχώρησις, ὁ φωτισμός, ἡ εἰρήνη, ἡ χαρὰ, ἡ ταπεινωσις καὶ ὁ ἀγιασμός. Ἀκολουθεῖ μία σύντομος ἐξέτασις τοῦ θέματος τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἐν τῷ Πεντηκοσταρίῳ. Ἡ μελέτη περατοῦται, βεβαίως, μὲ τὰ ἀπαραίτητα συμπεράσματα.

1. Ὁ Νόμος καὶ ἡ Χάρις. Νόμος καὶ Χάρις ἀποτελοῦν ἀνεκαθεν τὰς δύο ὕψεις ἐνός ἐκ τῶν προβλημάτων τῆς Χριστιανικῆς πίστεως. Πολλοὶ εἶναι αἱ φάσεις τοῦ προβλήματος αὐτοῦ. Ἡμεῖς πλησιάζομεν τὸ πρόβλημα ἀπὸ ἠθικῆς σκοπιᾶς καὶ ἐπομένως ἡ ἔβλη ἐρευνᾶ μας θὰ περιορισθῆ ἐντὸς τῶν ὁρίων ταύτης.

Ποῖα εἶναι ἡ προέλευσις τοῦ Νόμου; Ἀπὸ ποῦ προέρχονται αἱ ἐντολαί, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ζῆ καὶ νὰ πολιτευέται ὁ Χριστιανός; Τὸ Πεντηκοστᾶριον εὐρίσκει εἰς τὸν Δεκάλογον συνοψιζομένην τὴν βασικὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν καὶ ρητῶς καὶ ἀπεριφράστως ἀποδίδει τὴν πηγὴν τοῦ ἠθικοῦ νόμου εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. «Ἐρραπίσθη δι' ἡμᾶς, ἐνεπτύθη Ἰησοῦ, ὑπὸ τῶν παρανόμων, ὁ τὰς πλάκας τοῦ νόμου, χαράξας ἐν Σιναίῳ, τῷ

θεράποντι Μωσεῖ»⁹¹ καὶ «τῷ ὀφθέντι Θεῷ, ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ, καὶ νόμον δόντι τῷ θεόπτη Μωσεῖ τῶν Ἑλαιῶν ἐκ τοῦ ὄρους ἀναληφθέντα σαρκί, αὐτῷ πάντες ἄσωμεν, ὅτι δεδόξασται»⁹². Ἡ διαπίστωσις αὕτη, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ δοτὴρ τοῦ ἡθικοῦ νόμου, παρουσιάζει τὴν μίαν ὄψιν τῶν σχέσεων τοῦ Δεκαλόγου καὶ τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας. Ἀποτελεῖ γεγονός ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἐξ ἀρχῆς διέβλεπε μίαν συνέχειαν μεταξύ τοῦ φυσικοῦ ἡθικοῦ νόμου, τοῦ Δεκαλόγου δηλαδή, καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ διδασκομένης ἡθικῆς διδασκαλίας⁹³. Ἡ συνέχεια αὕτη τονίζει τὴν βασικὴν ἡθικὴν σύστασιν τῆς δημιουργίας καὶ ἀποκρούει ἀφ' ἐνὸς τὴν ἡθικὴν σχετικότητα καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἀπομόνωσιν τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς ἀπὸ τὴν ἡθικὴν κατάστασιν, τὰς ἡθικὰς ἐντολὰς καὶ τὰ ἡθικὰ προβλήματα τῆς κοινωνίας γενικῶς. Ὁ Κύριος τῶν Χριστιανῶν εἶναι καὶ ὁ δοτὴρ τοῦ Δεκαλόγου, ὁ ὁποῖος Δεκάλογος ἐκφράζει καλῶς τὴν βασικὴν ἡθικὴν ἐντολὴν διὰ τὴν ἀνθρωπίνην Κοινωνίαν.

Τὰ ὡς ἄνω ἀληθεύουν· ἀλλ' ἐπίσης ἀληθεύει, ὅτι εἰς τὴν βασικὴν ἡθικὴν παρακαταθήκην ἡ ἔλευσις τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐν σαρκὶ προσέθεσεν ἤδη νέον τι καθ' ὅτι, τὸ σωτήριον ἔργον τοῦ Χριστοῦ ἔχει ἐλευθερώσει τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ Νόμου. «Τὴν καταβάσασιν φύσιν τοῦ Ἀδάμ, εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς, ὁ Θεός, καινοποιήσας σεαυτῷ, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας ἀνήγαγες σήμερον...»⁹⁴ Ἀλλά, τοῦτο εἶναι μόνον φαινομενικόν· «ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκός..., ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν»⁹⁵», λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Συνωδᾷ καὶ τὸ Πεντηκοστάριον. Τὸ Πάσχα ψάλλει· «παρῆλθεν ἡ σκιά τοῦ νόμου, τῆς χάριτος ἐλθούσης... δικαιοσύνης ἀνέτειλεν ἥλιος»⁹⁶. Ὁ Χριστὸς ἔδωκε μίαν νέαν μορφήν, μίαν νέαν ἔκφρασιν εἰς τὸν γνωστὸν νόμον·

*Νέαν καὶ καινὴν πολιτείαν, παρὰ Χριστοῦ μεμαθηγότες ταύτην μέχρι τέλους φυλάττειν, διαφερόντως πάντες, σπουδάσωμεν, ὅπως ἁγίου Πνεύματος τὴν παρουσίαν ἀπολαύσωμεν*⁹⁷.

Καὶ οὕτως, ὁ νόμος συνεπληρώθη καὶ ἐνεπνεύσθη μετὰ τὴν δύναμιν τοῦ Ἁγίου

91. Κυρ. Μυροφόρων, Ὁρθρος, Κανὼν τῶν Μυροφόρων, Ὁδὴ θ', σ. 58Α.

92. Πέμπτη τῆς Ἀναλήψεως, Ὁρθρος, Κανὼν, Ὁδὴ α', σ. 168Β.

93. Ἐπὶ παραδείγματι, ἴδε Ἰουστίνου Μάρτυρος, Διάλογος Πρὸς Τρύφωνα 93:1-3 καὶ Εἰρηναίου, Ἐλεγχος Φεουδωνύμου Γνώσεως Δ', ιστ', 4, ἐνθα λέγει· «Προετοιμάζων τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ζωὴν ταύτην, αὐτὸς ὁ Κύριος αὐτοπροσώπως ἐδίδαξεν εἰς πάντας τοὺς λόγους τοῦ Δεκαλόγου· οὕτως παραμένον μονίμως μαζί μας, λαμβανόντων διὰ μέσου τῆς ἐν σαρκὶ προελεύσεώς Του ἐπέκτασιν καὶ αὐξήσιν, ἀλλ' ὅχι κατάργησιν». Ἴδε ἐπίσης, Αὐτόθι Δ', ιε', 1 καὶ Δ', ιστ', 3.

94. Πέμπτη τῆς Ἀναλήψεως, Ὁρθρος, Κανὼν, Ὁδὴ α', σ. 168Β.

95. Ρωμαίους 8: 3-4.

96. Πάσχα, Ἐσπέρας, Θεοτοκίον, σ. 9Β.

97. Τετάρτη Μεσοπεντηκοστῆς, Ὁρθρος, Κανὼν, Ὁδὴ θ', σ. 98Α.

Πνεύματος, ὥστε ὁ πιστὸς νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐκπληροῖ αὐτόν. «Νόμω τὸ πά-
λαι προκηρυχθὲν καὶ προφήταις, ἐπληρώθη τοῦ θείου Πνεύματος σήμερον,
πᾶσι γὰρ χάρις ἐκκέχυται...⁹⁸».

Ἐπὶ πλέον ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὄχι μόνον ἐδίδαξε τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ
νόμου, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πράξει ἔζησεν αὐτάς. Τὸ Πεντηκοστὰριον ὀμι-
λεῖ πρὸς τοὺς ἀπιστοῦντας Ἰουδαίους, φέρον ὡς ἀποδεικτικὸν τῆς ἀγαθότητος
τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν διδασκτικὴν δύναμιν τῶν ἔργων τοῦ Χριστοῦ.

*Εἰ καὶ τοῖς λόγοις οὐ πιστεύετε, Ἰουδαῖοι, τοῖς ἔργοις πεισθήτε τοῦ Δεσπό-
του· τί πλανᾶσθε ἀθετοῦντες τὸν ἄγιον, ὃν ἔγραψεν ἐν τῷ νόμῳ Μωϋσῆς⁹⁹;*

Καὶ ὁ νόμος τοῦ Χριστοῦ ἔχει εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα ἐπὶ τοῦ πιστοῦ.
Ἐν πρώτοις, φωτίζει τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ὀδηγεῖ εἰς τὸν δρόμον τῆς ἀληθείας·
«Τὸν γὰρ θεῖον νόμον σου, δεχόμενος ἄνθρωπος, ἐν αὐτῷ σβεννύει τῆς πλάνης
τοὺς ἄνθρακας¹⁰⁰». Τὰ ἐξῆς ἀποσπάσματα ἐκ τῆς πρώτης εὐχῆς τῆς Γου-
κλισίας τῆς Πεντηκοστῆς φανερώουν καὶ ἕτερα εὐεργετήματα ἐκ τῶν νόμων
τοῦ Χριστοῦ:

*...ἀσφάλισαι τὴν ζωὴν ἡμῶν τοῖς ἁγίοις καὶ ἱεροῖς νόμοις σου... Καθά-
ρισον ἡμᾶς τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος· διάλυσον τὰς καθ'
ἡμῶν μηχανὰς τοῦ ἐχθροῦ... ὀπλισον ἡμᾶς ὀπλοῖς δικαιοσύνης σου¹⁰¹.*

Τὰ ἀποσπάσματα αὐτὰ ὑπαινίσσονται θετικὴν δύναμιν καὶ ἀμυντικὴν ἰσχὺν
εἰς τὸν ἠθικὸν ἀγῶνα, αἱ ὁποῖαι δίδονται εἰς τὸν πιστὸν ὑπὸ τοῦ θείου νόμου
τοῦ Χριστοῦ.

Οὕτω βλέπομεν, ὅτι ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐδόθη ὁ νόμος μέχρι καὶ τῆς ἐκ-
πληρώσεως αὐτοῦ ἐν τῇ πράξει ὑπὸ τοῦ Χριστιανοῦ, ὁ Χριστὸς ἔχει θέσιν εἰς
αὐτόν. Νόμος χωρὶς Χριστόν δὲν ἐννοεῖται εἰς τὸ Πεντηκοστὰριον.
Ἄλλοι Χριστὸς εἶναι ἡ ἀρχή, ἡ πηγὴ, ὁ συμπληρωτὴς καὶ ὁ δίδων τὴν δύναμιν πρὸς
ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου.

2. Αἱ Κατηγορίαι τῆς Ἀρετῆς. Διερωτώμεθα ἥδη, τί
εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς προβαλλομένης ἠθικῆς ζωῆς, ποῖαι ἀρεταὶ καὶ ἐν-
τολαὶ καθ' ἑαυτὰς διδάσκονται ὑπὸ τοῦ Πεντηκοσταρίου; Δηλαδή,
ποῖαι εἶναι αἱ διάφοροι κατηγορίαι τῶν ἀρετῶν, τὰς ὁποίας προβάλλει τὸ
Πεντηκοστὰριον;

Τὸ πρῶτον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τονισθῇ καὶ πάλιν, εἶναι ὅτι κατὰ τὴν δι-
δασκαλίαν τοῦ Πεντηκοσταρίου ὁ Θεὸς εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἀγαθότητος

98. Δευτέρα Μετὰ τὴν Πεντηκοστήν, Ὁρθρος, Κανὼν, Ὡδὴ α', σ. 224A.

99. Τετάρτη τῆς Μεσοπεντηκοστῆς, Ὁρθρος, Κανὼν, Ὡδὴ γ', σ. 93A.

100. Αὐτόθι, Δοξαстиχὸν γ' Ὡδῆς, σ. 93B. Ἴδε καὶ σ. 125A.

101. σ. 219A.

καὶ τῆς ἀρετῆς. Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ χαρακτηρίζει ὅ,τι ἔχει τὸ Πεντηκοστάριον νὰ εἴπῃ περὶ ἀρετῆς. Ὁ Θεὸς πολλακίς κατονομάζεται «ὑπεράγαθος»¹⁰² καὶ ἡ ἀγαθότης Του παραμένει ἡ ἰδία ἐσαεὶ. «Τῷ πατριάρχῃ Ἀβραάμ ὅτι ὤφθης ἐν σχήματι ἀνδρικῶ, τρίτῃ μονάς, τὸ ἀπαράλλακτον ἔδειξας, τῆς ἀγαθότητος καὶ κυριότητος¹⁰³».

Τὸ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀπαράλλακτος πηγὴ τῆς ἀρετῆς ἐπιβεβαιοῦται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἀρετῆς γίνεται μόνον μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐπιστροφή ἐκ τοῦ κακοῦ ὀφείλεται εἰς τὸν Θεόν.

Μετασχημάτισον, καὶ μεταμόρφωσον ἐκ κακίας με πάσης πρὸς ἀρετὴν, μόνῃ ἀσχημάτιστε, καὶ ἀναλλοίωτε, Τριάς, ταῖς σαῖς αἰγλαῖς καταλάπρυνον¹⁰⁴.

Ἰδίως, ἡ καθοδήγησις τοῦ πιστοῦ καὶ ὁ φωτισμὸς τῆς διανοίας πρὸς τὴν ἐμπρακτον ἐφαρμογὴν τῆς ἀρετῆς εἶναι ἔργον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Εἰς ἓνα ὠραῖον τροπᾶριον τῆς ἐβδομάδος μετὰ τὴν Πεντηκοστήν, τὸ Πεντηκοστάριον ψάλλει τὰ ἐξῆς: «Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον... οὐσιωδῶς δὲ νῦν ἡμῖν τῇ μεσιτείᾳ Χριστοῦ δεδώρηται· καρδίας ἐκκαθάρωμεν ταῖς σαῖς ἀρεταῖς καὶ δεξώμεθα, τὴν αὐτοῦ ἐπιφοίτησιν, μυστικῶς φωτιζόμενοι¹⁰⁵».

Ἡ γινῶσις τῆς πηγῆς τῆς ἀγαθότητος καὶ ἡ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὁδηγεῖ εἰς τὸ ἀναπόφευκτον συμπέρασμα· ὅτι ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ συνδέεται μὲ τὴν λατρείαν. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀναλήψεως, ὁ Ἄγγελος παρουσιάζεται νὰ λέγῃ: «...λατρεῦσατε αὐτῷ ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνη¹⁰⁶», τὸ ὁποῖον ὑπονοεῖ, ὅτι καὶ ἡ ὑποταγὴ εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ «ἐν δικαιοσύνη» ἀποτελεῖ εἶδος λατρείας πρὸς τὸν Θεόν.

Ἡ ὅλη θέσις αὐτὴ τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς ἀρετῆς συνοψίζε-
ται θαυμασιῶς εἰς τὸ ἐξῆς τροπᾶριον εἰς τύπον εὐχῆς·

Ρωμαλέαν μοι διάνοιαν πρυτάνευσον, τρίψατε χαρακτῆρσι Μονάς, τοῦ φυλάττειν σου, καὶ τηρεῖν τὰς θείας ἐντολάς καὶ πάντοτε ψάλλειν σοι πιστῶς· εὐλογητῶς εἰ ὁ Θεός, ὁ τῶν Πατέρων ἡμῶν¹⁰⁷.

Ποῖα ἀρεταὶ κατονομάζονται ρητῶς; Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀμέσως παρα-

102. Κυρ. Θωμᾶ, Μεσονυκτικόν, Κάθισμα, σ. 27Α.

103. Κυρ. Σαμαρεϊτιδος, Μεσονυκτικόν, Ὁδὴ γ', σελ. 108Α.

104. Κυρ. Πατέρων, Μεσονυκτικόν, Ὁδὴ δ', σ. 182Α.

105. Πέμπτη Μετὰ Πεντηκοστήν, Ἐσπέρας, Στιχηρά, σ. 233Α.

106. Στιχηρὸν Ἰδιόμελον Αἰτῆς Ἀναλήψεως.

107. Κυριακὴ Πατέρων, Μεσονυκτικόν, Ὁδὴ ζ', σ. 183Α. Ἴδε καὶ Κυρ. Παραλύτου, Ὁρθρος, Β' Ἀντίφωνον τῶν Ἀναβαθμῶν, σ. 77Α· «Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον τῶν ἀρετῶν, μάτην κοπιῶμεν» καὶ Αὐτόθι, εἰς τὸ Γ' Ἀντίφωνον τῆς Ἀναβαθμῶν, σ. 77Α· «Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, μακάριοι, τρίβους βαδιῶνται τῶν ἐντολῶν φάγονται ζωὴν γὰρ παγκαρπίαν».

τηρεῖ ὁ ἀναγνώστης, εἶναι, ὅτι ἐλλείπει τελείως τὸ δεοντολογικὸν στοιχεῖον μὲ τὸν δεοντολογικὸν τρόπον ἐκφράσεως. Οὐδαμοῦ παρουσιάζονται ἀρεταὶ εἰς μορφήν ἐντολῆς ἢ διαταγῆς. Τὸ Πεντηκοστὰριον παραθέτει γεγονότα, πράξεις καὶ ἐρμηνείας πράξεων καὶ γεγονότων, τὰ ὅποια ὑποδεικνύουν ὠρισμένας ἀρετάς καὶ ἀρκεῖται μὲ τὴν ἔμμεσον αὐτὴν ὑπόδειξιν.

Τὸ Πεντηκοστὰριον ἐν γενικαῖς γραμμαῖς παρουσιάζει πρὸς τὸν πιστὸν τὴν προσδοκίαν μιᾶς ἀνωτέρας συμπεριφορᾶς διὰ τοὺς ἀκολουθοῦντας τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς συμμετέχοντας εἰς τὴν μυστηριακὴν ζωὴν. «Ἵψωσεν εἰς οὐρανοὺς τὴν τῶν ἀνθρώπων προσλαβόμενος φύσιν ἀτρέπτως, ὁ Υἱὸς σου Πάναγνε Θεοτόκε, ὑπερβολῇ ἀγαθότητος, ρυσάμενος ἐκ φθορᾶς...¹⁰⁸», λέγει τὴν Κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ. Καί, σημαντικώτερον, εἰς τὸν Ὅρθρον τῆς Τετάρτης τῆς Μεσοπεντηκοστῆς εὐρίσκομεν τὴν ἐξῆς φράσιν. «Εἰς τὴν ἐπουράνιον πάλιν διαγωγὴν ἀνακληθέντες, τῇ τῆς μεσιτείας δυνάμει...¹⁰⁹».

Παρὰ τὴν γενικότητα αὐτὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν δεοντολογικῶν στοιχείων εὐρίσκομεν τὴν ἔμμεσον παρότρυνσιν πρὸς ἀπόκτησιν διαφόρων ἀρετῶν, ὅπως εἶναι ἡ εὐθύτης χαρακτῆρος, ἡ καρτερία διὰ τῆς ἐλπίδος, τὸ θάρρος καὶ ἡ χαρά, ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἐλεημοσύνης, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης.

Ἡ παρουσία τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ ἐγκαινιάζει «πνεῦμα εὐθές» εἰς τοὺς μαθητάς Του¹¹⁰, οἱ μάρτυρες «ταῖς βασάνοις ἐνεκαρτέρησαν, μονολόγιστον ἐλπίδα ἔχοντες τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν¹¹¹», οἱ Ἀπόστολοι, μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν «χαρᾶς ἐπλήσθησαν, καὶ θάρσος ἔλαβον οἱ πρῶν δειλιῶντες¹¹²», ἡ Ταβιθά «ἦν πλήρης ἀγαθῶν ἔργων καὶ ἐλεημοσυνῶν¹¹³». Καὶ ὁ ἱερός ποιητὴς παρουσιάζει ἐκφραστικῶς τὴν ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς ἐν τῇ ζωῇ τοῦ θείου θελήματος ἐσωτερικὴν εἰρήνην. «Χριστέ ἐμὲ τῷ Πατρὶ προσήγαγες, τὸν χρόνιον μου λύσας τὸν πόλεμον¹¹⁴».

3. Κατηγορίαι Κακοῦ. Αἱ κατηγορίαι τοῦ Κακοῦ, ὡς ἐμφαίνονται εἰς τὸ Πεντηκοστὰριον, ἐπίσης παρουσιάζονται οὐχὶ δεοντολογικῶς. Δηλαδή, ὅπως ἐλέχθη καὶ περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πεντηκοσταρίου σχετικῶς μὲ τὴν ἀρετὴν, ἐξ ἴσου ἀληθεύει ὅτι ἐλλείπει τὸ καθαρῶς δεοντολογικὸν στοιχεῖον τῶν ἠθικῶν διατυπώσεων περὶ τῶν ἀποφευκτέων πράξεων.

108. Κυρ. Θωμᾶ, Μεσονυκτικόν, Ὁδὴ ἡ', Θεοτοκίον, σ. 27B.

109. Κανών, Ὁδὴ θ', σ. 98A.

110. Κυρ. Θωμᾶ, Μεγ. Ἐσπερινός, Ἀπολυτίκιον, σ. 25B.

111. Τρίτη Μετὰ τὴν τοῦ Τυφλοῦ, Ὅρθρος, Αἶνοι, σ. 151A.

112. Κυρ. Πεντηκοστῆς, Ὅρθρος, Κανών, Κάθισμα, σ. 212B.

113. Κυρ. Παραλύτου, Θ. Λειτουργία, Ἀποστολικὸν Ἀνάγνωσμα, Πράξεις 9:32-42.

114. Τετάρτη Μεσοπεντηκοστῆς, Ὅρθρος, Κανών, Ὁδὴ θ', σ. 98A.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἀμαρτίας ἀποδίδεται εἰς τὸν Διάβολον ὑπὸ τὰς πολλὰς αὐτοῦ προσωνομίας. Οὕτως, ἀναφέρεται τὸ Πεντηκοστάριον εἰς τὸν «ἀρχέκακον ὄφιν»¹¹⁵, εἰς πᾶσαν πονηρὰν «... τῶν ἀντικειμένων βουλήν καὶ ἐνόχλησιν Δαιμόνων¹¹⁶» καὶ «ταῖς προσβολαῖς τοῦ δολίου¹¹⁷», καθὼς καὶ ὅτι «ἐκ νεότητός μου ὁ ἐχθρὸς μὲ πειράζει¹¹⁸». Τόσην δύναμιν ἔχει ὁ Διάβολος ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὥστε μόνος του ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι θὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰς ἐπιδράσεις του καὶ διερωτᾶται ὁ συγγραφεὺς, θαυμάζων καὶ ἀπορωῶν: «Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν, τίς ἱκανὸς σῶος φυλαχθῆναι ἐκ τοῦ ἐχθροῦ ἅμα, καὶ ἀνθρωποκτόνου¹¹⁹;»

Παρὰ ταῦτα, ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκεται εἰς κατάστασιν ἀμαρτίας καὶ ἡ ψυχὴ του ὑπέστη ζημίαν ἕνεκεν αὐτῆς. Τὸ Πεντηκοστάριον σημειώνει τὴν κατάστασιν τοῦ Προπατορικοῦ Ἀμαρτήματος μὲ μιὰν εἰκόνα ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τῆς Γενέσεως ἀμέσως μετὰ τὴν ἐξορίαν ἐκ τοῦ Παραδείσου τῶν Πρωτοπλάστων.

Φύλλα σικκῆς ἔγραψέ μοι, ἡ ἀμαρτία μου, οἴμοι! μὴ φυλάξαντι Σωτήρ μου τὴν ἄχραντον ἐντολήν σου, τῇ τοῦ ὄψεως βουλή¹²⁰.

Ἡ κατάστασις τῆς ἀμαρτίας, ὅπως τὴν βιοῦν καὶ τὴν αἰσθάνονται οἱ συγγραφεῖς τοῦ Πεντηκοσταρίου, ἐπίσης παρουσιάζεται παραστατικῶς καὶ πολυτρόπως. Ἀναφέρεται, ἐπὶ παραδείγματι, τὸ Πεντηκοστάριον εἰς «τῆς ψυχῆς τὸ δυσπειθές¹²¹», εἰς τὰς «πρὸς κακῶν ἀνοδίας καὶ τὸν ὑπεράγαθον παροργίζοντας Κύριον¹²²». Ἀξιολογεῖ τὸν ἑαυτὸν του ὁ ὕμνωδός, λέγων «ὅτι ἐνοίαις πονηραῖς, καὶ ἔργοις καταδεδικάσμαι, Σωτήρ¹²³» καὶ περιγράφει τὴν ψυχικὴν ἀναστάτωσίν του ὡς «κατήφειαν παθῶν καὶ λογισμῶν ζάλην¹²⁴», ὡς «παθῶν μου τὴν ζόφωσιν¹²⁵», ὡς ἄτοπον ροῦν τῆς φύσεως (ἴδε κατωτέρω) καὶ ἀγιογραφικῶς συνοψίζει τὴν ὅλην κατάστασιν τῆς ἀμαρτίας μὲ τὴν φράσιν «τῆς σαρκὸς τὸ φρόνημα¹²⁶».

Πολὴ ἐνδιαφέρων χαρακτηρισμὸς τῆς ἀμαρτίας εὐρίσκεται εἰς τὴν ἐξῆς περικοπὴν, ἔνθα τὸ στοιχεῖον τῶν προσωπικῶν σχέσεων μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου

115. Κυρ. Μυροφόρων, Ὁρθρος, Κανὼν Μυροφόρων, Ὁδὴ ε', σ. 54Α.

116. Αὐτόθι, Μεσονυκτικόν, Ὁδὴ δ', σ. 48Α.

117. Κυρ. Ἀγ. Πάντων, Μεσονυκτικόν, Δοξαστικὸν Καθισμάτων, σ. 239Α.

118. Αὐτόθι, Ὁρθρος, Ἀναβαθμοί, Ἀντίφωνον Α', σ. 241Β.

119. Κυρ. Μυροφόρων, Ὁρθρος, Ἀντίφωνον Β', σ. 50Β.

120. Αὐτόθι, Κανὼν Μυροφόρων, Ὁδὴ ε', σ. 54Α.

121. Κυρ. Θωμᾶ, Μεγ. Ἐσπερινός, Ἀπόστιχα, σ. 25Α.

122. Αὐτόθι, Μεσονυκτικόν, Ὁδὴ γ', Δοξαστικόν, σ. 26Α.

123. Δευτέρα Μετὰ τὴν τοῦ Θωμᾶ, Ὁρθρος, Ἀπόστιχα, 34Β.

124. Πέμπτη Μετὰ τὴν τοῦ Θωμᾶ, Ὁρθρος, Ἀπόστιχα, σ. 40Α.

125. Κυρ. Μυροφόρων, Μεσονυκτικόν, Ὁδὴ α', σ. 47Β.

126. Κυρ. Ἀγ. Πάντων, Ὁρθρος, Κανὼν, Ὁδὴ δ', σ. 244Β-245Α.

καὶ τοῦ νομοδότου Θεοῦ ἐκφράζεται· «...τίς ἰαθῆναι βουλόμενος τὸν ἱατρὸν παροργίζει, ὡς κἀγώ; Μακρόθυμε Κύριε, ἐπὶ τῇ ἀσθενείᾳ μου σπλαγγνίσθητι καὶ ἐλέησόν με¹²⁷». Ἡ ἁμαρτία ὡς παρόργισις τοῦ Θεοῦ ὑπενθυμίζει τὸν ὀρισμὸν τῆς ἁμαρτίας τοῦ Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου «ὡς βλάβης τοῦ Θεοῦ... διατὶ βλάπτει, πληγώνει καὶ ἐναντιοῦται εἰς τὸν Θεόν¹²⁸».

Ποῖαι κακίαι ἀναφέρονται ρητῶς εἰς τὸ Πεντηκοστᾶριον; Ἀπὸ ὅλας τὰς κακίας, τὸ Πεντηκοστᾶριον τονίζει περισσότερο τὸν φθόνον. Τὸ ἐλατήριον τοῦτο ἀποδίδεται πολλάκις εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Χριστοῦ. Ὁ φθόνος ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ παραλύη τὴν ἀγαθὴν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς, συμφώνως μὲ τὸ κείμενόν μας. Τονίζεται μάλιστα ὅτι μετὰ τὸ θαῦμα τῆς ἰάσεως τοῦ Παραλύτου «οἱ Γραμματεῖς ὄραν, τὸ πραχθὲν οὐκ ὑπέφερον, κακίας κατεχόμενοι φθόνῳ, τῷ ψυχᾶς παραλύοντι¹²⁹». Ὁ φθόνος ὠδήγησε τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Χριστοῦ νὰ τὸν Σταυρώσουν· «...τῶν Ἑβραίων ὁ δῆμος, φθόνῳ τηκόμενος, ξύλῳ ἐσταύρωσέ σε¹³⁰».

Ἔτεροι κακίαι, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται, εἶναι ἡ δωροδοκία· «...πληρῶσαν δώρων τὴν δεξιὰν αὐτῶν¹³¹». Παραστατικῶς παρουσιάζονται τὰ περὶ τῆς κλοπῆς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, διαδοθέντα ὑπὸ τῶν Ἀρχιερέων¹³². Ὁ Ἀπόστολος τῆς Κυριακῆς τοῦ Τυφλοῦ ἀναφέρει τὴν ματαίωσιν τῆς προτιθεμένης αὐτοχειρίας τοῦ φύλακος ὑπὸ τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Σίλα¹³³. Τὸ παράνομον τῆς μοιχείας τονίζεται ζωηρῶς τὴν Κυριακὴν τῆς Σαμαρείτιδος καὶ ἰδίως εἰς τὸ ἐξῆς τροπάριον κατὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν ἐβδομάδα·

Ἀληθῶς εἶπας, εἴρηκεν, ὁ Σωτὴρ Σαμαρείτιδι, ὡς οὐκ ἔχεις σήμερον ἄνδρα νόμιμον· πέντε γὰρ ἔσχες τὸ πρότερον, καὶ νῦν ὄνπερ κέκτησαι, οὐχ ὑπάρχει σου ἀνήρ, ἀλλὰ νόμῳ ἀλλότριος¹³⁴.

Ἡ αἵρετικὴ διδασκαλία τοῦ Ἀρείου ἀναφέρεται κατὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Ἀγίων Πατέρων· προσάπτεται δὲ εἰς αὐτὸν ἡ κατηγορία, ὅτι εἶναι «βλάσφημος» καὶ οὕτω χαρακτηρίζεται ἡ βλασφημία ὡς ἁμαρτία, ἐφ' ὅσον εἰς τὸ ἴδιον τροπάριον λέγεται, ὅτι «κρημνῶ περιπίπτει ἁμαρτίας... ἄλλος Ἰούδας χρηματίσας τῇ γνώμῃ καὶ τῷ τρόπῳ...¹³⁵». Σχετικῶς μάλιστα μὲ τὰς σχέσεις

127. Δευτέρα Μετὰ τὴν τοῦ Τυφλοῦ, Ἑσπέρας, Ἀπόστιχον, σ. 150Α.

128. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, Ὁ Ὁράτορ Πόλεμορ (Ἀθῆναι: Ὁρθόδοξοι Χριστιανικαὶ Ἐνώσεις, 1947), σ. 10, ὑποσημ. 1.

129. Κυρ. Παραλύτου, Ὁρθρορ, Κάθισμα, σ. 79Α.

130. Τετάρτη Μεσοπεντηκοστῆρ, Ὁρθρορ, Κανών, Ὡδὴ ἡ', σ. 97Β.

131. Τρίτη Διακαιν, Ὁρθρορ, σ. 12Β.

132. Αὐτόθι, σ. 14Β.

133. Κυρ. Τυφλοῦ, Ἀποστολικὸν Ἀνάγνωσμα, Πράξεις 16:17-34.

134. Παρασκευὴ Μετὰ τὴν τῆρ Σαμαρείτιδορ, Ὁρθρορ, Ἀπόστιχα, σ. 130Α.

135. Κυρ. Πατέρων, Μεγ. Ἑσπερινόρ, Στιχηρὰ τῶν Πατέρων, σ. 179Α.

ὀρθῆς πίστεως καὶ ὀρθοῦ βίου, τονίζεται ἡ συνάφεια αὐτῶν, ὅταν εἰς τὴν ἰδίαν ἀκολουθίαν κατονομάζωνται οἱ διάφοροι αἰρετικοὶ τῆς ἱστορίας καὶ ἀκολουθῶς λέγεται· «...ὧν τῆς πλάνης αἰτήσασθε (Ἄγ. Πατέρες) ρυσθέντας ἡμᾶς, ἀκηλίδωτον ἡμῶν τὸν βίον ἐν πίστει φυλάττεσθαι, δεόμεθα¹³⁶». Ἡ ἀπιστία, βεβαίως, θεωρεῖται κακόν, ἐφ' ὅσον οἱ πιστοὶ, τὰ μέλη τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, παρανομοῦν. «Ἐν ἀνομίαις χεῖρας αὐτῶν μὴ ἐκτεινάτωσαν οἱ θεῖως ζῶντες· οὐ γὰρ ἐξ Ἰησοῦ, τῆ ράβδῳ τὸν κληρὸν αὐτοῦ¹³⁷».

Ἐν τούτοις, δὲν διστάζει τὸ Πεντηκοστὰριον νὰ ὀμιλήσῃ, παραδόξως καὶ περὶ «καλῆς ἀπιστίας». Τοῦτο προκειμένου περὶ τοῦ Θωμᾶ, ἐφ' ὅσον ἡ ἀπιστία αὐτοῦ ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ κατοχυρωθῆ ἔτι περισσότερον ἡ πίστις τῶν χριστιανῶν περὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ.

*ὦ καλὴ ἀπιστία τοῦ Θωμᾶ!
τῶν πιστῶν τὰς καρδίας εἰς ἐπίγνωσιν ἤξε,
καὶ μετὰ φόβου ἐβόησεν,
ὦ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου, δόξα σοι¹³⁸.*

Τὸ φαινόμενον τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ κάποτε τὸ ἀγαθὸν ἐκπηγάζει ἐκ τοῦ κακοῦ, ἢ ὅτι τὸ κακὸν γίνεται μέσον ἐπιτεύξεως τοῦ ἀγαθοῦ, ἀναφέρεται ἐπίσης τὴν Κυριακὴν τοῦ Τυφλοῦ, ὅταν οἱ μαθηταὶ ἠρώτησαν νὰ μάθουν ποῖος ἡμάρτησεν, ὥστε νὰ γεννηθῆ ὁ τυφλὸς οὕτως. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπήντησεν, ὅτι οὐδεὶς ἡμάρτησεν, ἀλλ' ἔγινε τοῦτο, «ἵνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ· ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με, ἀ οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι¹³⁹».

Τοιουτοτρόπως ἐρχόμεθα εἰς τὸ ἔσχατον κακὸν φυσικῶς, πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς, δηλαδὴ, τὸν θάνατον. Ὁ ἀναστὰς Χριστὸς «θανάτῳ θάνατον πατήσας», γίνεται ὁ λυτρωτὴς τῆς ἀνθρωπότητος. Μία μεγάλη σχετικὴ ἀλήθεια τονίζεται ὑπὸ τοῦ Πεντηκοστὰριου. Ἄν καὶ ὁ Χριστὸς, μετὰ τὴν Σταύρωσιν καὶ Ἀνάστασίν Του, ἐλύτρωσε τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ θανάτου, κατ' οὐδένα λόγον ἐπιτρέπεται νὰ θεωρηθῆ ὁ Θεὸς ὡς αἰτία ἢ ὑπεύθυνος διὰ τὴν κατάστασιν τοῦ φυσικοῦ, πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ θανάτου τοῦ ἀνθρώπου.

*Κατακριθέντα τὸν Ἀδάμ, τῆ γεύσει τῆς ἁμαρτίας,
τῆς σαρκὸς σου τὸ σωτήριον πάθος, ἐδικαίωσας Χριστέ·
αὐτὸς γὰρ οὐχ ὑπεύθυνος τῆ τοῦ θανάτου πείρᾳ,
πέφηνας ὁ ἀναμάρτητος¹⁴⁰.*

Ὁ πνευματικὸς θάνατος ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν διαστρέβλω-

136. Αὐτόθι, Δοξαστικὸν τῶν Στιχηρῶν τῆς Λιτῆς, σ. 180B.

137. Κυρ. Μυροφόρων, Ὁρθρος, Ἀντίφωνον γ', σ. 50B.

138. Κυρ. Θωμᾶ, Μεγ. Ἐσπερινός, Δοξαστικὸν τῶν Στιχηρῶν, σ. 134A.

139. Κυρ. Τυφλοῦ, Μεγ. Ἐσπερινός, Δοξαστικὸν Στιχηρῶν, σ. 134A.

140. Κυρ. Ἁγίων Πάντων, Ὁρθρος, Κανὼν Ἁγ. Πάντων, Ὡδὴ γ', σ. 243A.

σιν τῶν ἀξιῶν του καὶ τὴν ὑπερτίμησιν τῶν κοσμικῶν ἀξιῶν, ὡς τῆς σωματικῆς ὠραιότητος, τῶν τιμῶν, τῶν χρημάτων κ.τ.λ. εἰς βάρος τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν.

Πάντες οἱ τῷ βίῳ προστετηγότες, δεῦτε ἐν τοῖς τάφοις ἐξεστηκότες, ἐγκύψατε, ἴδετε τοῦ κόσμου τὴν ἀπάτην. Ποῦ νῦν τοῦ σώματος τὸ κάλλος, καὶ ἡ δόξα τοῦ πλοῦτου; ποῦ δὲ ἡ ἐπαρσις τοῦ βίου; ὄντως μάταια πάντα· διὸ κραζόμεν πρὸς τὸν Σωτῆρα· οὐς ἐξελέξω ἐκ τῶν προσκαίρων ἀνάπαυσον διὰ τὸ μέγα σου ἔλεος¹⁴¹.

Ὁ δὲ ἀμαρτωλὸς βίος, μάλιστα, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται ὡς πνευματικὸς καὶ ἠθικὸς θάνατος ὀνομάζεται καὶ σαρκικὸν φρόνημα. Ὁ ἀγὼν τοῦ Χριστιανοῦ εἶναι ἐναντίον τοῦ φρονήματος τῆς σαρκός. Οὕτως ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γράφει «τὸ... φρόνημα τῆς σαρκός, θάνατος, τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ζωὴ καὶ εἰρήνη» (Ρωμ. 8:6)... «καθαρίζωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος...» (Β' Κορ. 7:1). Τὴν ἀποστολικὴν αὐτὴν διδασκαλίαν ἀντανακλᾷ τὸ ἐξῆς τροπάριον τῆς Κυριακῆς τῶν Ἀγίων Πατέρων·

*Τῆς σαρκὸς τὸ φρόνημα ἅπαν τῷ Πνεύματι, θεοφόροι,
ὄντως, ὑπετάξατε, ἀσκητικῶς τούτου τὰς ὁρμὰς τὰς
ἀκατασχέτους, νηστεία καταμαράναντες· καὶ νῦν τῆς ἀπαθείας,
τῷ φωτὶ πυρσωθέντες, ἀμοιβὰς τὰς τῶν πόνων εἰλήφατε¹⁴².*

Ἐν τούτοις, ἂν καὶ εἶναι ἀναγκαῖα ἡ πνευματικὴ ἀσκησις, οὐδὲν ὠφελεῖ ἄνευ τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ὅπως εἶδομεν ἀνωτέρω, τὴν ἀνάγκην τῆς θείας Χάριτος διὰ τὴν ἐπιτέλεισιν τοῦ ἀγαθοῦ, παρομοίως εἶναι ἐπίσης ἀναγκαῖα αὕτη διὰ τὴν ἀποφυγὴν τῆς κακίας. Ἐχομεν ἐνταῦθα δύο ὄψεις τοῦ ἰδίου νομίσματος. Καὶ ἡ διδασκαλία αὕτη πολυτρόπως μαρτυρεῖται εἰς τὸ Πεντηκοστᾶριον. Ἡ διαστρεβλωθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας φύσις τοῦ ἀνθρώπου θεραπεύεται μόνον ὑπὸ τοῦ Σαρκοθέντος Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὡς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ ἐξῆς τροπαρίου ἀπευθυνομένου πρὸς τὴν Θεοτόκον·

*Ροῦν τὸν πρὶν τῆς φύσεως ἡμῶν, πεπονθείας ἄτοπον καὶ πρὸς φθορὰν
ὀλισθησάσης, Ἀχραντε, σαρκωθεὶς ἐν μήτρᾳ σου ὁ Θεὸς Λόγος φιλάνθρωπος
ἀνέστειλε καὶ τὴν πειθαρχίαν τρίψατον, ἡμᾶς ἐμυσταγωγῆσε¹⁴³.*

Καὶ ἀλλαχοῦ ἡ μεσιτεία τῆς Θεοτόκου ζητεῖται, ὥστε νὰ ἀποφύγη ὁ

141. Σάββατον Πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς, Ὁρθρος, Αἶνοι, σ. 207Α.

142. Κυρ. Ἀγίων Πάντων, Ὁρθρος, Κανών, Ὡδὴ δ', σ. 244Β-245Α.

143. Κυρ. Μυροφόρων, Μεσονυκτικόν, Ὡδὴ α', σ. 47Β.

πιστὸς τὸν δρόμον τῆς ἀμαρτίας· «(Εὐλόγημένη Μαρία)... ὀδήγησον ἡμᾶς, ἐν ὁδῷ μετανοίας, ἐκκλίνοντας ἀεὶ, πρὸς κακῶν ἀνοδίας, καὶ τὸν ὑπεράγαθον παροργίζοντας Κύριον...¹⁴⁴».

Ἄν καὶ ἐλλείπει τὸ δεοντολογικὸν στοιχεῖον, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι περιφραστικῶς τὸ Πεντηκοστάριον παρουσιάζει μίαν δυνατὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ κακοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἀρχὴ τοῦ κακοῦ ἀποδίδεται εἰς τὸν Διάβολον καὶ εἰς τὴν ὁποίαν προβάλλεται μία ρεαλιστικὴ ἀξιολόγησις τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ κακοῦ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ρητῶς, ἀναφέρονται ὡς κακίαι ὁ φθόνος, ἡ δωροδοκία, ἡ αὐτοχειρία, ἡ μοιχεία, ἡ βλασφημία, ἡ ἀπιστία καὶ ὁ θάνατος. Τονίζεται, ὅτι ἡ διαστρέβλωσις τῶν ἀξιών καὶ τὸ σαρκικὸν φρόνημα ἔχουν ἀνάγκην τῆς Θείας Χάριτος καὶ ἐνεργείας διὰ νὰ θεραπευθοῦν.

4. Ὁ Χριστὸς ὡς τὸ ἠθικὸν πρότυπον καὶ τὸ παράδειγμα τῶν Ἁγίων χρησιμοποιοῦνται, ἐπίσης, ὑπὸ τοῦ Πεντηκοσταρίου ὡς μέσον διδασκαλίας, τοῦ περιεχομένου τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς. Τὸ Πεντηκοστάριον, ὅπως εἶδομεν πρότερον, διδάσκει, ὅτι ἡ Ἁγία Τριάς εἶναι πηγὴ τῆς ἀγαθότητος. Διδάσκει, ὅμως, ἐξ Ἰσου, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, ὡς Δεύτερον Πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶναι, ἐπίσης, «πηγὴ ἀγαθότητος» μὲ τὴν εἰδικὴν ιδιότητα τοῦ διδασκάλου. Οὕτως ἀναφέρεται τὸ Πεντηκοστάριον εἰς τὸν Χριστὸν, ὅστις εἶναι «ἡ ζωὴ τῶν ζώντων, ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν, ὁ Κύριος πλουσίως ἐπιρραίνων διδασχάς¹⁴⁵». Τὸ Πεντηκοστάριον πολυτρόπως ἐκφράζει τὸ διδασκτικὸν ἔργον τοῦ Χριστοῦ. Ἐν πρώτοις, ἀναιρεῖ ὁ Χριστὸς τὴν πλάνην· «Τῷ σῶ σταυρῷ, Χριστὲ Σωτήρ... Διαβόλου ἡ πλάνη κατήργηται¹⁴⁶». Καὶ ἀντιθέτως, «τῷ σῶ Σταυρῷ Χριστὲ Σωτήρ ὀδήγησον ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ἀλήθειάν σου καὶ ρῦσαι ἡμᾶς τῶν παγίδων τοῦ ἐχθροῦ¹⁴⁷». Προσδιορίζον τὸν Χριστὸν ὡς δοτῆρα τοῦ φωτός, λέγει πρὸς Αὐτόν· «ἐν τῷ φωτὶ σου ὀψόμεθα φῶς¹⁴⁸» καὶ «... φωτίσας... καὶ ἡμῶν τὰ ὄμματα τῶν ψυχῶν αὐγάσας, υἱὸς ἡμέρας δεῖξον¹⁴⁹».

Ἄλλὰ ὁ Χριστὸς δὲν παρουσιάζεται ἀπλῶς ὡς ὁ θεωρητικὸς διδάσκαλος, ὅπως ἡ Σαμαρεῖτις τὸν παρουσιάζει, λέγουσα· «τὰ πρακτέα μοι ἐξηγήσατο¹⁵⁰». Ὁ Χριστὸς εἶναι καὶ πηγὴ δικαιοσύνης¹⁵¹. Μὲ τὸ ἀπολυτρωτικὸν Του ἔργον ὁ Χριστὸς περιβάλλει τὸν πιστὸν μὲ Δικαιοσύνην·

144. Κυρ. Θωμᾶ, Μεσονυκτικόν, Ῥδὴ γ', Δοξαστικόν, σ. 26Α.

145. Κυρ. Σαμαρεῖτιδος, Ὁρθρος, Κανὼν Σαμαρεῖτιδος, Ῥδὴ θ', σ. 120Α.

146. Δευτέρα Διακαιν., Ἐσπερινός, Ἀναστάσιμα Στιχηρά, σ. 11Α.

147. Τετάρτη Διακαιν., Ὁρθρος, Ἀναστάσιμοι Αἶνοι, σ. 14Α.

148. Τρίτη Διακαιν., Ὁρθρος, Αἶνοι, σ. 12Β.

149. Κυρ. Τυφλοῦ, Μέγ. Ἐσπερινός, Δοξαστικόν Ἀποστίχων, σ. 134Β.

150. Τετάρτη Μετὰ τὴν τῆς Σαμαρεῖτιδος, Ἐσπερας, Στιχηρά, σ. 126Α.

151. Κυρ. Τυφλοῦ, Μέγ. Ἐσπερινός, Δοξαστικόν Ἀποστίχων, σ. 134Β.

Δικαιοσύνης ἐσθῆτα, περιβαλλόμενοι, λευκὴν ὑπὲρ χι-
 όνα, τῇ παρούσῃ, τοῦ Πάσχα, ἡμέρα εὐφρανθῶμεν, ἐν ᾗ
 ὁ Χριστός, δικαιοσύνης ὡς ἥλιος ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνατεί-
 λας πάντας ἡμᾶς, ἀφθαρσίας, κατεφαίδρυνεν¹⁵².

Ἄλλα θετικὰ ἀποτελέσματα καὶ ἐπιδράσεις ἐπὶ τῆς ἠθικῆς ζωῆς τῶν
 πιστῶν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ ἀνωτερότης τῆς ζωῆς, ἡ ἀπελευθέρωσις ἐκ
 τῶν παθῶν, ἡ συνεχῆς καὶ καθημερινὴ καθοδήγησις τοῦ πιστοῦ. Οὕτως δια-
 βάζομεν εἰς τὸ Πεντηκοστᾶριον·

(Διὰ τῆς Ἀναστάσεως) γὰρ ἀνεκαίνισας τὴν καταφθαρεῖσαν
 τῶν ἀνθρώπων φύσιν παντοδύναμη, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς
 ἄνοδον καθυπέδειξας ἡμῖν, ὡς ὁ μόνος ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος¹⁵³.
 Τῷ πάθει σου Χριστέ, παθῶν ἠλευθερώθημεν, καὶ τῇ
 Ἀναστάσει σου ἐκ φθορᾶς ἐλυτρώθημεν· Κύριε,
 δόξα σοι¹⁵⁴.

Ἰθύνειν ἡμᾶς καὶ ὑποῦν πρὸς οὐρανοὺς μὴ διαλίπης
 τοὺς φιλοῦντας, ὁ δι' ἄφατον φιλανθρωπίαν γενόμενος
 ἄνθρωπος ἐν μήτρᾳ Παρθένου καὶ θεώσας τὸν ἄνθρωπον¹⁵⁵.
 Ἡμεῖς στρατευόμεθα τῷ Βασιλεῖ τῶν δυνάμεων...¹⁵⁶.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ ἀναφέρεται εἰς τὸ Πεντηκοστᾶριον
 θετικῶς, ἀλλ' ἄνευ πολλῶν συγκεκριμένων ἀρετῶν. Προβάλλεται ὁ Ἰησοῦς
 Χριστὸς ὡς ὁ ἀναμάρτητος καὶ μάλιστα ὡς ὁ μόνος ἀναμάρτητος¹⁵⁷. Πολλάκις
 τονίζεται ἡ μακροθυμία τοῦ Χριστοῦ ἀπέναντι τῶν βασανιστῶν του·

Φιλόανθρωπε, μέγα καὶ ἀνείκαστον τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρισμῶν
 σου· ὅτι ἐμακροθύμησας, ὑπὸ Ἰουδαίων ραπιζόμενος,
 ὑπὸ Ἀποστόλων ψηλαφώμενος, καὶ ὑπὸ τῶν
 ἀθετούντων σε πολυπραγμονούμενος...¹⁵⁸.

Ὅτε αἱ δυνάμεις σε Χριστέ, πλάνον ὑπ' ἀνόμων ἐώρων,
 συκοφαντούμενον, ἔφριττον τὴν ἄφατον μακροθυμίαν
 σου...¹⁵⁹.

152. Πέμπτη Μετὰ τὴν τοῦ Θωμᾶ, Ἑσπερινός, Στιχηρά, σ. 40B.

153. Τρίτη Διακαιν., Ἑσπερινός, Στιχηρά Ἀναστάσιμα, σ. 13A.

154. Παρασκευὴ Μετὰ τὴν τοῦ Θωμᾶ, Ἑσπερινός, Ἀπόστιχα, σ. 43A.

155. Κυρ. Μυροφόρων, Μεσονυκτικόν, Θεοτοκίον, Ὁδὴ Ζ', σ. 49A.

156. Τρίτη Μετὰ τὴν τῶν Μυροφόρων, Ἑσπερινός, Ἀπόστιχον Μαρτυρικόν, σ. 64B.

157. Πέμπτη τῆς Μεσοπεντηκοστῆς, Ὁρθρος, Αἶνοι, σ. 100B.

158. Κυρ. Θωμᾶ, Μέγ. Ἑσπερινός, Δοξαστικόν Ἀποστίχων, σ. 25B, ἴδε ἐπίσης σ.

43A.

159. Σάββατον Μετὰ τὴν τῶν Μυροφόρων, Ἀπόστιχα, σ. 72A.

Ἡ ὑπομονή διδάσκεται με τὸ παράδειγμα τῆς σιωπῆς τοῦ Χριστοῦ ἀπέναντι τῶν προσβολῶν τῶν ἐχθρῶν Του.

*Σταυρωθήτω ἔκραζον, οἱ τῶν σῶν χαρισμάτων ἀεὶ ἐντροφῶντες·
καὶ κακοῦργον ἀντ' εὐεργέτου, ἡτοῦντο
λαβεῖν, οἱ τῶν δικαίων φονεῖται· ἐσιώπας δέ, Χριστέ,
φέρων αὐτῶν τὴν προπέτεια, παθεῖν, θέλων, καὶ σῶσαι
ἡμᾶς ὡς φιλάνθρωπος¹³⁰.*

Ἡ ἀρετή, τέλος, τῆς φιλάνθρωπίας, τονίζεται διὰ τοῦ προσδιορισμοῦ «φιλάνθρωπος», ὁ ὁποῖος πολλάκις ἀποδίδεται εἰς τὸν Χριστόν.

Ὅπως βλέπομεν, αἱ συγκεκριμέναι ἀρεταί, αἱ ὁποῖαι προβάλλονται ὑπὸ τοῦ Πεντηκοστοῦ εἶναι λίαν περιωρισμέναι. Ἐν τούτοις, τὸ γενικὸν ἠθικὸν παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῷ Πεντηκοστοῦ προβάλλεται σαφῶς καὶ πλειστάκις.

Ὁ Χριστὸς ὅμως δὲν ἔδωκεν ἀπλῶς τὸ καλὸν παράδειγμα καὶ οὔτε μετὰ τὴν Ἀνάληψίν Του ἐγκατέλειπε τοὺς πιστοὺς χωρὶς ἠθικὴν καθοδήγησιν. Ἀπέστειλε τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, νὰ ὁδηγήσῃ, νὰ φωτίσῃ, νὰ στηρίξῃ τοὺς πιστοὺς·

*Αὐτὸς δὲ ὡς Θεός, ἐν δεξιᾷ καθίσας τῆς μεγαλωσύνης,
ἀπέστειλας ἡμῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα ὁδηγήσῃ καὶ
σώσῃ τὰς ψυχὰς ἡμῶν... καὶ ἀπέστειλας αὐτοῖς Πνεῦμα
ἅγιον τὸ φωτίζον, καὶ στηρίζον, καὶ ἀγιάζον τὰς
ψυχὰς ἡμῶν¹⁶¹.*

Ἐνδιαφέρον εἶναι νὰ παρατηρήσωμεν καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ, ὅτι, ὅπως ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς θεωροῦνται πηγαὶ ἀγαθότητος καὶ αὐτάγαθοι, οὕτω καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα·

*Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν μὲν ἀεὶ, καὶ ἔστι καὶ ἔσται...
αὐτάγαθον, καὶ πηγὴ ἀγαθότητος...
Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πηγὴ, πάσης ἀγαθότητος.. ἐπεδήμησε..
οὐρανόθεν σθένο... πληρῶσαι καὶ τῆς θείας χρη-
στότητος¹⁶².*

Τέλος, ὠραιότατα παρουσιάζεται τὸ ἠθικὸν παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ ἐξῆς τροπάριον τοῦ Σαββάτου πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς ὡς εἶδος τι εὐχῆς ὑπὲρ τῶν ἀποθανόντων·

160. Πέμπτη Μετὰ τὴν τῶν Μυροφόρων, Ἑσπερινός, Ἀπόστιχα, σ. 68Α=Β.

161. Πέμπτη τῆς Ἀναλήψεως, Μέγ. Ἑσπερινός, Ἀπόστιχα, σ. 167Β.

162. Κυρ. Πεντηκοστῆς, Ὁρθρος, Αἶθρι, σ. 246Α καὶ Πέμπτη Μετὰ τὴν Πεντηκοστήν, Ἑσπέρας, Ἀπόστιχα, σ. 233Β.

Ὁ ὢν τῇ φύσει χρηστός καὶ εὐσπλαγχνός, καὶ θελητῆς
ἐλέους· εὐσπλαγχνίας ἢ ἄβυσσος, οὗς ἐκ τόπου τούτου
τῆς κακώσεως, καὶ σκιᾶς τοῦ θανάτου Σῶτερ μετέστησας,
ἐνθα καταλάμπει σου τὸ φῶς, τούτους κατάταξον¹⁶³.

Ὡς πρὸς τοὺς ἁγίους, ὅλοι οἱ ἅγιοι παρουσιάζονται ὡς παραδείγματα
διὰ τοὺς πιστοὺς. Οὕτως ὀλόκληρος ἡ ἑορτὴ τῶν Ἁγίων Πάντων φέρει αὐτὴν
τὴν σημασίαν. Ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ προβάλλονται εἰς τοὺς πιστοὺς πρὸς μίμησιν
οἱ «Ἀπόστολοι, μάρτυρες καὶ προφῆται, Ἱεράρχαι, Ὅσιοι καὶ Δίκαιοι, οἱ
καλῶς τὸν ἀγῶνα τελέσαντες.»¹⁶⁴ Καὶ οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι παρουσιάζονται
ὡς «τὰς τοῦ Χριστοῦ παραγγελίας ἀμέμπτως φυλάξαντες.»¹⁶⁵ Ἀλλὰ κυρίως
τονίζεται καὶ ἀναφέρεται τὸ παράδειγμα τῶν Μαρτύρων. Τὸ παράδειγμά των
πολυτρόπως ἐξαίρεται εἰς τὰς σελίδας τοῦ Πεντηκοσταρίου. Οὕτως,
περὶ αὐτῶν λέγονται τὰ ἐξῆς· «Τὸ ἔμψυχον τῆς καρτερίας ὑμῶν, ἐνίκησε τὰ
μηχανήματα τοῦ ἀρχεκάκου ἐχθροῦ,»¹⁶⁶...«τὸν ἀγῶνα τὸν καλόν, ὃν ἠγωνίσα-
σθε... τὸν ἀσώματον ἐχθρόν ἐνίκησατε,»¹⁶⁷... «Οὐκ ἀπέστησαν ἀπὸ τῶν ἐντο-
λῶν σου»¹⁶⁸... «καρτερίᾳ γὰρ αἰκισμῶν, τοὺς ἀνόμους ἐτροπώσαντο· καὶ δυ-
νάμει θεϊκῇ, ἐξ οὐρανοῦ τὴν νίκην ἐδέξαντο»¹⁶⁹... «τὰς ἀπειλὰς τῶν τυράν-
νων μὴ πτοούμενοι»¹⁷⁰... «οἱ τὴν ἐπίγειον ἀπόλαυσιν μὴ ποθήσαντες Ἀθλο-
φόροι, οὐρανίων ἀγαθῶν, ἠξιώθησαν καὶ ἀγγέλων συμπολιταὶ γεγονάσι»¹⁷¹
καὶ παρουσιάζονται ἐν τῷ σταδίῳ λέγοντες· «...Γενέσθω, Κύριε, ἡ θυσία τῶν
ψυχῶν ἡμῶν εὐπρόσδεκτος ἐνώπιόν σου· ὅτι σὲ ποθήσαντες, κατεφρονήσαμεν
τῆς προσκαίρου ζωῆς, φιλάνθρωπε»¹⁷². Γενικῶς, τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀδιαρρήκτου
συνδέσμου τῶν μαρτύρων μετὰ τοῦ Θεοῦ τονίζεται εἰς τὸ ἐξῆς τροπάριον·

Ἐμᾶς πανεύφημοι Μάρτυρες, οὐ θλίψεις, οὐ στενοχωρία,
οὐ λιμός, οὐ διωγμός, οὐδὲ μάστιγες, οὐ θυμὸς
θυρῶν, οὐ ξίφος, οὐδὲ πῦρ ἀπειλοῦν, χωρίσαι
Θεοῦ δύνανται¹⁷³.

Τὸ παράδειγμα, λοιπόν, τῶν ἁγίων συνίσταται εἰς τὴν καρτερίαν, εἰς τὴν

163. Σάββατον Πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς, Παννυχίς, Ὡδὴ θ', σ. 203Α.

164. Πέμπτη Μετὰ τὴν τῶν Μυροφόρων, Ὁρθρος, Κάθισμα Μαρτυρικόν, σ. 66Β.

165. Πέμπτη τῆς Μεσοπεντηκοστῆς, Ὁρθρος Αἴνοι, σ. 100Β.

166. Δευτέρα Μετὰ τὴν τοῦ Παραλύτου, Ὁρθρος, Κάθισμα, σ. 86Β, ἴδε καὶ σ. 102Β.

167. Δευτέρα Μετὰ τὴν τῆς Σαμαρείτιδος, Ὁρθρος, Αἴνοι, σ. 123Β.

168. Σάββατον Πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς, Ἑσπερινός, Στιχηρά, σ. 199Α.

169. Δευτέρα Μετὰ τὴν τοῦ Θωμᾶ, Ὁρθρος, Κάθισμα Μαρτυρικόν, σ. 33Β.

170. Τρίτη Μετὰ τὴν τοῦ Θωμᾶ, Ὁρθρος, Μαρτυρικόν Κάθισμα, σ. 35Β.

171. Πέμπτη Μετὰ τὴν τῶν Μυροφόρων, Ἀπόστιχον Μαρτυρικόν, σ. 69Β.

172. Δευτέρα Μετὰ τὴν τοῦ Θωμᾶ, Ἑσπερινός, Στιχηρά, σ. 35Α.

173. Τρίτη Μετὰ τὴν τοῦ Θωμᾶ, Ὁρθρος, Αἴνοι, σ. 38Α.

καταφρόνησιν τῶν ἐπιγείων πραγμάτων, εἰς τὸν καλὸν ἀγῶνα, καὶ εἰς τὴν τήρησιν τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τὸ Πεντηκοστάριον παρουσιάζει τοὺς πιστοὺς νὰ προσεύχωνται, ὅπως μιμηθοῦν αὐτούς· «...αἱ τῶν μαρτύρων ἀρεταί... Κύριε, κατ' ἔχνος τούτων, πολιτεύεσθαι ἀξίωσον ἡμᾶς»¹⁷⁴.

Ὡς συμπέρασμα τοῦ ἠθικοῦ παραδείγματος τῶν Ἀγίων παραθέτομεν τὸ ἐξῆς ὠραῖον τροπάριον τῆς Κυριακῆς τῶν Ἀγίων Πάντων·

Ἀναφανέντες, Ἅγιοι, ὡς φωστῆρες πολύφωτοι, τὸν τῆς
Ἐκκλησίας οὐρανὸν φαυδρύνετε, ποικίλοις χαρίσμασι,
καὶ διαφοροῖς κάλλεσιν, ἐν δικαιοσύνῃ, σωφροσύνῃ
ἀνδρεία, φρονήσει τε, βοῶντες· Ἱερεῖς ἀνυμνεῖτε,
λαὸς ὑπερνοῦτε, Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας¹⁷⁵.

5. Τὰ ἐλατήρια τῆς ἠθικῆς ζωῆς. Εἰς τὴν παράγραφον αὐτὴν προβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν τρόπων, τοὺς ὁποίους χρησιμοποιεῖ τὸ Πεντηκοστάριον διὰ τὴν ἐγρήγορσιν τῆς ἠθικῆς θελήσεως καὶ τῶν ἐλατηρίων πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κακοῦ καὶ ἐπιτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ.

Αὐτόνοητον εἶναι, ὅτι τὸ παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀγίων, ὡς ἐξητάσθη εἰς τὴν 4ην παράγραφον, ἔχει ὄχι μόνον διδακτικὸν περιεχόμενον, ἀλλὰ καὶ περιεχόμενον διεγερτικὸν τῆς θελήσεως καὶ τῆς διανοίας τοῦ παρακολουθοῦντος αὐτὸ πιστοῦ, δηλαδή, ἔχει συνάμα καὶ emotive χαρακτῆρα, συμφώνως μὲ τὴν διατυπωθεῖσαν ὀρολογίαν τῆς συγχρόνου φιλοσοφικῆς ἠθικῆς.

Ἡ κατάταξις τῆς αὐτῆς, ἡ ὁποία καθαρῶς ζητεῖ νὰ ἐξεγείρῃ τὸ συναίσθημα, εἶναι ὄντως δύσκολος, ἂν ὄχι ἀδύνατος, διότι πολλάκις, εἰς τὸ ἴδιον τροπάριον συνδέονται ποικίλα στοιχεῖα. «Ἐν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον γενικῶς χαρακτηρίζει τὴν μέθοδον τοῦ Πεντηκοσταρίου, δι' ἧς ἐπιτυγχάνεται, μάλιστα, ἡ ἐγρήγορσις τῆς ἠθικότητος, εἶναι ἡ ὑπενθύμισις τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Οὕτως ἀναφέρεται εἰς «Τὸν κατ' εἰκόνα τὴν σὴν, τὸν ἄνθρωπον, διαπλάσαντα, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων τὸ πᾶν σοφῶς ὑποστήσαντα.»¹⁷⁶ Ἡ θέσις τοῦ ἀνθρώπου ὡς δημιουργήματος τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία κατ' ἀρχὴν ἀποδίδει ἀξίαν εἰς αὐτὸν καὶ ἐνισχύει τὸ αἰσιδόξον πνεῦμα περὶ ἑαυτοῦ τονίζεται εἰς τὸ ἐξῆς Ἀπόστιχον·

Ἐτίμησας εἰκόνη σου, τὸ τῶν χειρῶν του, Σῶτερ, πλαστούργημα,
ζωγραφήσας ἐν ὕλικῇ μορφῇ, τῆς νοεῶς
οὐσίας τὸ ὁμοίωμα· ἧς καὶ κοινωνὸν με κατέστησας θέμενος
τῶν ἐπὶ γῆς κατὰρχειν τῷ αὐτεξουσίῳ, Δόγμῳ¹⁷⁷.

174. Κυρ. Ἀγίων Πάντων, Μεγ. Ἐσπερινός, Δοξαστικὸν τῆς Λιτῆς, σ. 237B.

175. Αὐτόθι, Ὅρθρος, Κανὼν, Ὁδὴ ἡ', σ. 249A.

176. Κυρ. Ἀγίων Πάντων, Μεσονυκτικὸν, Κανὼν, Ὁδὴ στ'.

177. Σάββατον πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς, Ἐσπερινός, Ἀπόστιχα, σ. 200A.

Καὶ ἀλλαχοῦ ἔτι θετικώτερον περιγράφει τὴν ἀργέγονον κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου· «πλάσας πρὶν τὸν ἄνθρωπον, κατὰ τὴν σὴν εἰκόνα διεμόρφωσας, νοῦν αὐτῷ, καὶ λόγον, καὶ πνεῦμα δούς, ὡς φιλόανθρωπος,»¹⁷⁸ ἀποδίδον οὕτως μεγάλην ἀξίαν καὶ ἐπομένως αἰσιοδοξίαν πρὸς τὸν ἄνθρωπον.

Ἄλλὰ τοῦτο γίνεται λίαν ψυχολογικῶς καὶ ἐν συνδυασμῷ μετὰ ἐκφράσεων θλίψεως διὰ τὴν ποιουμένην ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀμαρτίαν. Σημειωτέον, ἐπίσης, ὅτι τὸ πρῶτον πρόσωπον ἐνικοῦ ἀριθμοῦ λαμβάνει ἐνταῦθα εὐρεῖαν ἔνοιαν, ὑποδηλοῦν καὶ τὸν ψυχολογικὸν σκοπὸν τῆς ἐκθέσεως τοῦ τροπαρίου. Οὕτω τὰ ἐξῆς δύο τροπάρια:

Ὁλοφύρομαι σφόδρα, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς διανοίας μου, πῶς μὴ θέλων πάσχω, τὴν ἀβούλητον ὄντως ἀλλοιώσων διὰ τοῦτο κράζω· Ζωαρχικὴ Τριάς ἀγία, τῶν καλῶν, ἐν τῇ στάσει με σύνταξον.¹⁷⁹ καὶ Ἀπειθήσαντα πρόφην, τῇ ἐντολῇ Κύριε, τοῦ πεποιηκότος με ὄντως, σὺ ἀπεξένωσας· ὃν μορφωσάμενος, ὑπακοήν τε παιδεύσας, σεαντῶ ἠκείωσας διὰ σταυρώσεως¹⁸⁰.

Τὸ συναίσθημα τῆς «ἀλλοιώσεως» καὶ τῆς «ἀποξενώσεως» ἀπὸ τὸν Θεόν, ὡς φανερώνεται εἰς τὰ ὡς ἄνω, μᾶς εἰσάγει εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς καταστάσεως τῆς ἀμαρτίας εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀμαρτωλῆς ψυχῆς τὸ Πεντηκοστᾶριον συγκρίνει μὲ τὴν ἀρρωστίαν τοῦ σώματος τοῦ Παραλύτου, λέγον· «Παράλυτον ὡς ἡγεiras Χριστέ, τὴν παρειμένην μου ψυχὴν ὑγίωσον, παραβάσει...»¹⁸¹ Αἱ ἐπιδράσεις τῶν πειρασμῶν ἐπὶ τῆς ψυχῆς περιγράφονται ζωηρῶς· «ἡ καρδία μου πρὸς Σὲ Λόγε ὑψωθήτω, καὶ οὐδὲν θέλξει με τῶν τοῦ κόσμου τερπνῶν πρὸς χαμαιζήλιαν.¹⁸²». Καὶ ἡ ἀδυναμία μας εἰς τὴν ἀντίστασιν πρὸς τοὺς πειρασμοὺς κάμνει τὸν ὑμνωδὸν νὰ χαρακτηρίζη τοὺς ἀνθρώπους ὡς «ἐξουθενημένους»¹⁸³. Ἀναγνωρίζεται καὶ ἡ καταδικὴ εἰς θάνατον ἔνεκεν τῆς παραβάσεως τῆς θείας ἐντολῆς· «εἰς γῆν ἀπεστράφημεν, παραβάντες τοῦ Θεοῦ τὴν ἐντολήν τὴν ἔνθεον»¹⁸⁴.

Ἐξεγείρεται δὲ ἡ λύπη διὰ τὰς ἀμαρτίας, ἀλλὰ καὶ συνάμα ἀποδίδει εἰς τὸν πιστὸν τὴν καλὴν πρόθεσιν νὰ ἀποφύγη τὴν ἀμαρτίαν, ἐπιρρίπτων εἰς τὸν διάβολον τὴν κυρίαν εὐθύνην τῶν ἀμαρτιῶν τοῦ ἀνθρώπου. Οὕτως ὑποβο-

178. Κυρ. Θωμᾶ, Μεσουκτικόν, Ὡδὴ α', σ. 25B.

179. Κυρ. Ἀγίων Πάντων, Μεσουκτικόν, Κανών, Ὡδὴ ε', σ. 239B.

180. Αὐτόθι, Ὁρθρος, Κανών Ἀγ. Πάντων, Ὡδὴ γ', σ. 243B.

181. Κυρ. Παραλύτου, Ὁρθρος, Κανών Παραλύτου, Ὡδὴ ε', σ. 80B.

182. Κυρ. Σαμαρεΐτιδος, Ὁρθρος, Ἀναβαθμοί, Ἀντίφωνον γ', σ. 111A.

183. Κυρ. Ἀγ. Πατέρων, Ὁρθρος, Ἀναβαθμοί, Ἀντίφωνον Α', σ. 184A.

184. Σάββατον Πρὸ τῆς Σαμαρεΐτιδος, Παννουχίς, Κανών, Ὡδὴ στ', σ. 202A.

ηθεΐται τὸ αἰσιόδοξον πνεῦμα, μάλιστα ἐφ' ὅσον συνδέεται μετὰ τὴν παράκλησιν διὰ σωτηρίαν, ὡς ἐμφαίνεται εἰς τὸ ἐξῆς τροπᾶριον·

*Ἦθελον δάκρυσιν ἐξαλεῖναι, τῶν ἐμῶν πταισμάτων,
Κύριε, τὸ χειρόγραφον, καὶ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς
μου, διὰ μετανοίας εὐαρεστήσῃσαι σοι· ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς
ἀπατᾷ με καὶ πολεμεῖ τὴν ψυχὴν μου. Κύριε, πρὶν εἰς
τέλος ἀπόλωμαι, σῶσον¹⁸⁵.*

Τὸ αἰσιόδοξον αὐτὸ πνεῦμα συνεχίζεται ἔτι περισσότερον καὶ τονίζεται εἰς τὰς εὐχὰς πρὸς τὸν Θεόν, τὴν Τριάδα, τὸν Χριστὸν διὰ φωτισμόν, ψυχικὴν ὑγείαν, ἐγγήγορσιν ἐκ τοῦ κακοῦ, ἐνοίκησιν τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ πιστοῦ, ἐνίσχυσιν πνευματικὴν κ.τ.λ., ὡς δεικνύουν αἱ ἐξῆς χαρακτηριστικαὶ εὐχαί·

*Ἀνάτειλόν μοι, Κύριε, τὸ φῶς τῶν προσταγμάτων σου...¹⁸⁶.
...λασάμενος, Λόγε, ἀνάδειξόν με καρποφόρον, ἵνα ἐργάσωμαι
κἀγὼ Σωτῆρ, καρποὺς ἐν μετανοίᾳ θερμῇ¹⁸⁷.*

*...νῦν ἀοράτως με, ὡς τὸν παράλυτον ἔγειρον, καὶ
τρίβους θείας, τῶν ἐντολῶν σου τρέχειν εὐδόωσον¹⁸⁸.*

*Ὁ παντοκράτωρ Θεός... ἐνοίκησον ἐν ἐμοί.. καὶ καταύγασον
καὶ συνέτισον¹⁸⁹.*

*Σὺ μου ἰσχύς, Κύριε, σὺ μου καὶ δύναμις, σὺ Θεὸς
μου, σὺ μου ἀγαλλίαμα, ὁ πατρικὸς κόλπος μὴ λιπῶν
καὶ τὴν ἡμετέραν πτωχείαν ἐπισκεψάμενος· διὸ σὺν
τῷ προφήτῃ Ἀββακούμ σοι κραυγάζω· τῇ δυνάμει σου
δόξα φιλάνθρωπε¹⁹⁰.*

*Ρώννυσι τὰς ψυχὰς, τὸ ὕδωρ τῆς Παρθένου· οἱ τῶν παθῶν
ἐν ῥύποις, προσδράμωμεν τῇ Κόρῃ καὶ τούτους ἀποπλύ-
νωμεν¹⁹¹.*

*Στερέωσόν με Χριστέ, ἐπὶ τὴν πέτραν τῶν ἐντολῶν σου,
καὶ φώτισόν με φωτὶ τοῦ προσώπου σου¹⁹².*

*Λάμπρον τὰς καρδίας, τρισήλιε Θεότης, τῶν ἡμούντων
σε, τῷ τριλαμπεῖ φωτὶ σου, καὶ δὸς σύνεσιν, τοῦ ἐν
πᾶσι κατανοεῖν, καὶ πράττειν, τὸ σὺν θέλημα, τὸ ἀγαθόν*

185. Κυρ. Σαμαρεϊτιδος, Ἑσπερινός, Ἀπόστιχα, σ. 122B.

186. Αὐτόθι, Ὁρθρος, Κανὼν Σαμαρεϊτιδος, Ὁδὴ ε', Εἰρμός, σ. 115A.

187. Τετάρτη Μεσοπεντηκοστής, Ὁρθρος, Κανὼν, Ὁδὴ θ', σ. 98B.

188. Αὐτόθι, Ἑσπέρας, Στιχηρὰ Προσόμοια, σ. 99B.

189. Κυρ. Ἀγ. Πάντων, Μεσονυκτικόν, Ὁδὴ στ', σ. 239B.

190. Αὐτόθι, Ὁρθρος, Κανὼν, Ὁδὴ δ', Εἰρμός, σ. 244A.

191. Παρασκευὴ Διακαιν., Ὁρθρος, Αἶνοι, τῆς Θεοτόκου, σ. 21B.

192. Κυρ. Θωμᾶ, Ὁρθρος, Κανὼν, Ὁδὴ γ', Εἰρμός, σ. 28B.

καὶ τέλειον, καὶ μεγαλύνειν καὶ δοξάζειν σε¹⁹³.
 ...ἀλλ' ἐπίστρεφόν με, καὶ πρὸς τὸ φῶς τῶν ἐντολῶν
 σου, τὰς ὁδοὺς μου κατεύθυνον δέομαι¹⁹⁴.

Τὸ θάρρος καὶ τὸ αἰσιόδοξον αὐτὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ τὸ Πεντηκοστᾶριον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ πιστοῦ, κορυφοῦται μὲ τὴν ἀξίωσιν, ὅπως ἀποκατασταθῆ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἀρχέγονον κατάστασιν τῆς κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν δημιουργίας αὐτοῦ. Τοῦτο γίνεται, βεβαίως, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡς τοῦ «θανάτου, θάνατον πατήσαντος»¹⁹⁵, ὡς τοῦ μεταβιβάσαντος ἡμᾶς «ἐκ θανάτου πρὸς ζωὴν καὶ ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν»¹⁹⁶, διότι «ἠγέρθη ὁ Κύριος, θανατώσας τὸν θάνατον· ὅτι ὑπάρχει Θεοῦ υἱός, τοῦ σώζοντος τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων»¹⁹⁷. Ὁ Χριστὸς καθεῖλε τὴν δύναμιν τοῦ Ἄδου καὶ ἀνέστη ὡς νικητὴς καὶ οὕτως εἶναι ὁ «τοῖς πεσοῦσι παρέχων ἀνάστασιν», ¹⁹⁸ ἀνιστά «τὸν παραπεσόντα Ἀδάμ,»¹⁹⁹ καὶ (ἡγειρεν) ἐκ φθορᾶς καὶ (κατήγγησε) τὸν θάνατον... Πάσχα τῆς ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου σωτήριον.»²⁰⁰

Καὶ οὕτω κορυφοῦται τὸ θάρρος τοῦ πιστοῦ εἰς τὸν ἀγῶνά του, διότι·

μεθ' ἡμῶν ἀψευδῶς γὰρ ἐπηγγείλω ἔσσεσθαι μέχοι
 τερμάτων αἰῶνος Χριστέ· ἦν οἱ πιστοί, ἄγκυραν
 ἐλπίδος κατέχοντες ἀγαλλόμεθα²⁰¹.

Μὲ τὴν αἰσιόδοξον αὐτὴν πίστιν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ δικαίως, λοιπόν, ἀναζητεῖ ὁ πιστὸς τὴν τελείαν ἀνασύστασιν τῆς ὑπάρξεώς του ὡς εἰκόνας καὶ ὁμοιώματος τοῦ Θεοῦ·

Ὡς ἐπλασας κατ' εἰκόνα με σὴν καὶ ὁμοίωσιν, Θεαρχικῆ,
 παντουργικῆ Τριάς, ἀσύγχυτε μονάς, συνέτισσον,
 φώτισσον πρὸς τὸ ποιεῖν τὸ θέλημά σου τὸ ἅγιον τὸ
 ἀγαθὸν ἐν ἰσχύϊ καὶ τέλειον²⁰².

Οὕτω συμπεραίνομεν, ὅτι τὸ κύριον μέσον, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖ τὸ Πεντηκοστᾶριον πρὸς διέγερσιν τῆς ἠθικῆς θελήσεως πρὸς ἐπιτέ-

193. Κυρ. Μυροφόρων, Μεσονυκτικόν, Ὡδὴ θ', σ. 49B.

194. Κυρ. Ἀγ. Πάντων, Ὁρθρος, Κανών, Ὡδὴ ε', σ. 245A.

195. Πάσχα, Ἀπολυτίκιον, σ. 1B.

196. Πάσχα, Ὁρθρος, Ὡδὴ α', Εἰρμός, σ. 2A.

197. Αὐτόθι, Ὑπακοή, σ. 2B.

198. Αὐτόθι, Κοντάκιον, σ. 3A.

199. Αὐτόθι, Οἶκος, σ. 3A.

200. Αὐτόθι, Ἐξαποστειλᾶριον, σ. 5A.

201. Αὐτόθι, Κανών, Ὡδὴ θ', σ. 5A.

202. Κυρ. Θωμᾶ, Μεσονυκτικόν, Ὡδὴ δ', σ. 26B.

λεσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς προσπαθείας πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κακοῦ, εἶναι ἡ αἰσιοδοξία βασιζομένη ἐπὶ τῆς πίστεως εἰς τὸν Ἀναστάνα Χριστόν.

6. Τὰ ἠθικὰ ἀποτελέσματα τῆς καλῶς βιουμένης χριστιανικῆς ζωῆς. Ἡ πιστὴ ἀποδοχὴ τοῦ Χριστιανικοῦ μηνύματος, ἡ μυστηριακὴ συνταύτισις μετὰ τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἀποδοχὴ τῶν θείων ἐνεργειῶν καὶ ἡ ὑπακοὴ ἐν τῇ ζωῇ πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅταν γίνεται συνεχῶς καὶ εὐσυνειδήτως, φέρει ὀρισμένα ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἔχοντα, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων χαρακτηρισμῶν, καὶ ἠθικὸν χαρακτῆρα. Θὰ ἐξετάσωμεν μερικὰ ἐξ αὐτῶν· δηλαδὴ, τὴν συγχώρησιν τῶν ἁμαρτιῶν, τὸν φωτισμὸν, τὴν εἰρήνην, τὴν χαρὰν, τὴν ταπείνωσιν καὶ τὸν ἁγιασμὸν.

Ἡ συγχώρησις τῶν ἁμαρτιῶν ἀποτελεῖ ἐν τῷ Χριστιανισμῷ τὸ μέσον πρὸς διάλυσιν τῆς ἐντάσεως μεταξὺ τοῦ ἰδεώδους (τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ) καὶ τῆς μὴ ἐφαρμογῆς αὐτοῦ ἐν τῇ ζωῇ (τῆς ἁμαρτίας). Ὡς θεὸς θεσμὸς ἀποκαθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν ἐνώσεως μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία διαταράσσεται ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Δι' αὐτὸ πολλάκις τὸ Πεντηκοστάριον παρουσιάζει τὸν πιστὸν ὡς ἀναγνωρίζοντα τὴν ἁμαρτωλὴν κατάστασίν του καὶ ζητοῦντα συγχώρησιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἴασιν καὶ θεραπείαν. Ἐπὶ παραδείγματι·

*Τὴν ψυχὴν μου, Κύριε, ἐν ἁμαρτίαις παντοίας,
καὶ ἀτόποις πράξεσι, δεινῶς παραλελυμένην, ἔγειρον
τῇ θεϊκῇ σου ἐπιστάσι, ὥσπερ καὶ τὸν
Παράλυτον, ἡγείρας πάλαι...²⁰³.*

Πολλοὶ τρόποι ἐκφράσεως χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τοῦ Πεντηκοσταρίου, διὰ νὰ ἐκφρασθῇ ἡ αἴτησις διὰ τὴν συγχώρησιν. Τὸ ἴδιον συμβαίνει ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν τρόπων τῆς συγχωρήσεως ἁμαρτιῶν καὶ τῆς θεραπείας τῆς ἁμαρτωλῆς καταστάσεως. Παραδείγματος χάριν διαβάζομεν «συγγνώμη ἐκ τοῦ τάφου ἀνέτειλε,»²⁰⁴ «τοὺς δεσμοὺς ἡμῶν διέρρηξας»²⁰⁵ «τῷ γὰρ μῶλωπί σου, ἡμεῖς οἱ πάντες ἰάθημεν»²⁰⁶ «δι' ἡμᾶς γὰρ ἐσταυρώθη καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀνέστη, διαρῶμενος ἡμῖν τὸ μόνον ἔλεος.»²⁰⁷ Ἡ συγχώρησις τῆς ἐνοχῆς τῆς ἁμαρτίας ἐκπηγάζει, ἐπομένως, ἐκ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ, ὡς διεπιστώσαμεν ἤδη καὶ ἀνωτέρω.

Ἡ συγχώρησις τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ καὶ ἀφορμὴν,

203. Κυρ. Παραλύτου, Ὁρθρος, Κοντάκιον, σ. 81Α.

204. σ. 6Β.

205. Πάσχα, Ἑσπέρας, Στιχηρά, σ. 9Β.

206. Δευτέρως Διακαιν., Στιχηρά Ἀνατολικά εἰς τὸν Ἑσπερινόν, σ. 11Α.

207. Αὐτόθι.

διὰ νὰ εἶμεθα καὶ ἡμεῖς ἐλεήμονες καὶ συγχωρητικοὶ πρὸς τοὺς πταίοντας εἰς ἡμᾶς. Οὕτω τὸ Δοξαστικὸν τοῦ Ὁρθροῦ τοῦ Πάσχα λέγει· «εἴπωμεν ἀδελφοὶ καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, συγχωρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει...»²⁰⁸

Ὁ Φωτισμὸς τῆς ψυχῆς διὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ Θελήματος ἐπίσης εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Διὰ νὰ ἐπιτελέσῃ ὁμως ὁ πιστὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ τὸ γνωρίζῃ. Ἡ ἐκουσία ἢ ἀκουσία ἔλλειψις τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας χαρακτηρίζεται ὡς πνευματικὴ τύφλωσις εἰς τροπᾶριον σχετιζόμενον μὲ τὴν Κυριακὴν τοῦ Τυφλοῦ, ἡ ὁποία παρουσιάζει οὕτω πολὺ ὕλικόν ἐν προκειμένῳ. «Τύφλωσις ἄφθῃ ὁ Τυφλὸς τοῖς τάχα βλέπουσι, σκοτίζων καὶ τὰς φρένας, καὶ τὰς ψυχὰς, καὶ τὸν νοῦν, τὴν τούτου θεωροῦσιν ἄωρον βλέψιν...»²⁰⁹

Τὸ πνευματικὸν σκότος καὶ ἡ ἠθικὴ τύφλωσις εἶναι συνάμα πηγαὶ τῆς ἀμαρτίας καὶ ἀποτελέσματα αὐτῆς. Ὁ πιστὸς διὰ τῆς μετανοίας ζητεῖ νὰ εὕρῃ φωταγωγήσιν καὶ ἔλεος:

*Τοὺς νοερούς μου ὀφθαλμούς, πεπηρωμένους Κύριε,
ἐκ ζοφερᾶς ἀμαρτίας, σὺ φωταγωγήσον, ἐνθεὶς,
οἰκτίρομον τὴν ταπεινώσιν καὶ τοῖς τῆς μετανοίας καθάραις
με δάκρυσιν*²¹⁰.

Φωτίζεται ἡ ψυχὴ μὲ τὴν διασκέδασιν τοῦ πνευματικοῦ σκότους καὶ τὴν καταύγασιν αὐτῆς μὲ τὴν γνώσιν τῶν ἐντολῶν καὶ προσταγμάτων τοῦ Θεοῦ, ὅπως φανερώνουν τὰ ἐξῆς δύο τροπᾶρια·

*Τὴν ἀχλὺν τῆς ψυχῆς μου, Σωτήρ μου, διασκεδάσας τῷ
φωτὶ τῶν ἐντολῶν σου, καταύγασόν με ὡς ὄνος, τῆς
εἰρήνης Βασιλεῦς*²¹¹.

*Φωτὶ τῷ ἀνεσπέρῳ σου Χριστέ, καταύγασον τὴν ταπεινήν
μου ψυχὴν καὶ ὁδήγησον εἰς τὸν φόβον σου·
διότι πῶς τὰ προστάγματά σου*²¹².

Ἡ Εἰρήνη ἐπίσης εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς καλῆς Χριστιανικῆς ζωῆς ἡ συγχώρησις καὶ ὁ φωτισμὸς τῆς ψυχῆς ἔχουν ὡς φυσικὸν ἀποτέλεσμα τὴν χαλάρωσιν τῆς ἐντάσεως μεταξὺ πράξεως καὶ ἐντολῆς καὶ οὕτως ἐπέρχεται ἡ πνευματικὴ εἰρήνη. Διὰ τὸ *Ἡ ἐν τῇ κοστᾷ τὸν γράφει* «Ἰνέμοις, ὦ Λυτρωτά, εἰρήνην τῷ λαῷ σου καὶ ὀφλημάτων λύσιν...»²¹³

208. Πάσχα, Ὁρθρος, Δοξαστικὸν τῶν Αἰνῶν, σ. 5B.

209. Δευτέρα Μετὰ τὴν τοῦ Τυφλοῦ, Ὁρθρος, Ἀπόστιχα, σ. 148B.

210. Κυρ. Τυφλοῦ, Ὁρθρος, Ἐξαποστειλάριον, σ. 145A.

211. Κυρ. Μυροφόρων, Ὁρθρος, Κανὼν Μυροφόρων, Ὁδὴ ε', Εἰρμός, σ. 454A.

212. Κυρ. Παραλύτου, Ὁρθρος, Κανὼν Παραλύτου, Ὁδὴ ε', Εἰρμός, σ. 80A.

213. Κυρ. Θωμᾶ, Ἐσπερινός, Δοξαστικὸν Ἀποστίχων, σ. 23B.

Αιτία τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος, πάντων τῶν ὄντων καὶ τῶν πιστῶν, εἶναι ἐπομένως ὁ Θεός, ὁ Βασιλεὺς τῆς εἰρήνης, ὡς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ ἐξῆς τροπαρίου τῆς Κυριακῆς τῶν Μυροφόρων:

Ὡς ὀλικῶς, ἐπὶ πάντα τὰ ὄντα τῆς σῆς προνοίας
τὰς εἰρηνοδόρους ἀπλῶν ἀκτῖνας καὶ σωτηρίους, Βασιλεῦ
τῆς εἰρήνης φροῦρησόν με ἐν τῇ εἰρήνῃ σου
σὺ γὰρ εἶ ζωὴ, καὶ εἰρήνη τοῦ σύμπαντος²¹⁴.

Ἡ χαρακτηριστικὴ ἑορτὴ τῆς εἰρήνης εἶναι ἡ Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ, ἐνθα σχεδὸν ὅλα τὰ τροπάρια ἐμμέσως ἢ ἀμέσως ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐκ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ προερχομένην εἰρήνην καὶ οὕτως ἀντανεκλάται ὁ κυριακὸς χαιρετισμὸς πρὸς τοὺς μαθητάς, τὸ «εἰρήνη ὑμῖν». (Ἰωάννου 20:19,21,26).

Τέλος, τὸ Πεντηκοστάριον ὑπαινίσσεται τὴν ἀλήθειαν, ὅτι καὶ ἡ εἰρήνη τῶν ἐθνῶν ἐν τινὶ τρόπῳ ἐξαρθᾶται καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅταν λέγῃ ἐν προσευχῇ πρὸς Αὐτόν· «...τὰ ἔθνη πράυνον καὶ τὸν κόσμον εἰρήνευσον...»²¹⁵, μολοντί βεβαίως οἱ πόλεμοι ἔχουν τὴν αἰτίαν των εἰς τὰς ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας, εἰς τὸ πολιτικόν, κοινωνικόν καὶ οἰκονομικόν σύστημα καὶ τὰ ἀλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα τῶν ἐθνῶν καὶ ὄχι εἰς τὸ θεῖον θέλημα. Ἡ χαρα εἶναι φυσικὸν ἐπακόλουθον τῆς συγχωρήσεως, τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς εἰρήνης, δηλαδὴ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ Ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ καὶ δὴ καὶ τῆς νίκης τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ἐχθρῶν τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ Ἀπόστολος τῆς Κυριακῆς τῆς Σαμαρείτιδος λέγει ὅτι, ὅταν ὁ Ἀπόστολος Βαρνάβας διεπίστωσε τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, αἰδῶν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ἐχάρη.²¹⁶

Τὸ ὅλον Πεντηκοστάριον δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς βιβλίον χαρᾶς. Ἰδοὺ μερικαὶ χαρακτηριστικαὶ ἐκφράσεις. «Πάσχα τὸ τερπνόν»,²¹⁷ αἰδοῦ γὰρ ἦλθε διὰ τοῦ Σταυροῦ χαρὰ ἐν ὄλῳ τῷ κόσμῳ»,²¹⁸ χαίρετε λαοὶ καὶ ἀγαλλιᾶσθε»,²¹⁹ «χαρᾶς τὰ πάντα πεπλήρωται, τῆς Ἀναστάσεως τὴν πείραν εἰληφότα»,²²⁰ «ἐν δὲ τῇ Ἐγέρσει σου, χαρᾶς τὰ πάντα ἐπλήρωσας»,²²¹ «ἀνέστη, καὶ τὴν ἀγαλλίασιν τῷ κόσμῳ ἐδωρήσατο.»²²²

Τέλος, σχετικῶς μὲ τοὺς ἀγῶνας ἐναντίον τοῦ κακοῦ, τὸ Πεντηκο-

214. Κυρ. Μυροφόρων, Μεσουκτικόν, Ὡδὴ ε', σ. 48B.

215. Πέμπτη τῆς Ἀναλήψεως, Στιχηρὸν τῆς Λιτῆς, σ. 166B.

216. Κυρ. Σαμαρείτιδος, Ἀποστολικὸν Ἀνάγνωσμα, Πράξεις 11:23.

217. Κυρ. Θωμᾶ, Ἐδαγγελικὸν Ἀνάγνωσμα, Ἰωάννου, 20:19-21.

218. Πάσχα, Ὁρθρος, σ. 5B καὶ 7B.

219. Δευτέρα Διακαιν., Ὁρθρος, Αἶνοι, σ. 10B.

220. Τρίτη Διακαιν., Ὁρθρος, Αἶνοι, σ. 12B.

221. Τετάρτη Διακαιν., Ὁρθρος, Αἶνοι, σ. 14A.

222. Αὐτόθι, Ἐσπερινός, Ἀναστ. Στιχηρά, σ. 16A.

στάριον σημειώνει, ὅτι ὁ ἠθικός καὶ πνευματικός ἀγὼν ἐναντίον τοῦ πειρασμοῦ, ὅταν ἐπιτύχη, φέρει τὴν χαρὰν καὶ οὕτω σαφῶς φαίνεται ἡ χαρὰ αὐτῆ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς καλῶς βιωμένης Χριστιανικῆς ἠθικῆς ζωῆς.²²³

Ἡ Ταπεινοφροσύνη, ὡς ἀναγνώρισίς τῆς προσωπικῆς μας ἀδυναμίας εἰς τὸ νὰ ἐπιτελέσωμεν τὸ ἀγαθὸν χωρὶς τὸν Θεόν, ἔρχεται ὡς ἀποτέλεσμα, συμφώνως πρὸς τὸ Πεντηκοστάριον, τῆς ἀποδοχῆς τῆς συγχωρήσεως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τοῦ ἐκ Θεοῦ φωτισμοῦ. Ἐπὶ παραδείγματι, ἴδε τὸ τροπάριον: «Τοὺς νοερούς μου ὀφθαλμούς...» ἀνωτέρω (ὑποσημ. 210), καθὼς καὶ τὸ ἐξῆς τροπάριον:

*Δέσποτα Θεέ, ἐπίβλεπον οὐρανόθεν, ἴδε τὴν ἡμῶν
ταπεινώσιν ὡς οἰκτίρων, καὶ σπλαγχνίσθητι φιλόανθρωπε
πανάγαθε· οὐδαμῶθεν γὰρ ἐλπίζομεν συγχωρήσεως
τεύξεσθαι τῶν κακῶν ὧν ἡμάρτομεν· διὸ γενοῦ
μεθ' ἡμῶν, καὶ οὐδεὶς καθ' ἡμῶν²²⁴.*

Ἐπίσης ἡ ταπεινώσις χρησιμεύει εἰς τὸν ἐν πίστει ζῶντα ὡς μέσον προφυλάξεως, διὰ νὰ μὴ πέσῃ πάλιν εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Τὴν Κυριακὴν τῶν Ἁγίων Πάντων τὸ Πεντηκοστάριον προσεύχεται: «Ἡ καρδιά μου τῷ φόβῳ σου σκεπέσθω, ταπεινοφρονοῦσα· μὴ ὑψωθεῖσα ἀποπέσῃ, ἐκ σοῦ πανοικτίρμων».

Ὁ Ἀγίασμός εἶναι τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. «Πάσχα, ἀγιάζον πιστούς»²²⁵ χαρακτηρίζει τὸ Πεντηκοστάριον τὸν ἑορτασμὸν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Καὶ πρὸς τοῦτο ἡ ἑορτὴ τῆς Ἀναλήψεως μᾶς διδάσκει, ὅτι ὁ Χριστὸς ἀνελήφθη πρὸς τὸ «ἀποστεῖλαι Πνεῦμα Παράκλητον, τοῦ ἀγιάσαι τὰς ψυχὰς ἡμῶν»²²⁷.

7. Αἱ Κοινωνικαὶ Τάξεις θίγονται ἐν τῷ Πεντηκοσταρίῳ ἀπὸ δύο κυρίως πλευρᾶς: πρῶτον, τονίζεται ὅτι ἐναντι τοῦ Θεοῦ αἱ κοινωνικαὶ θέσεις καὶ τάξεις δὲν ἔχουν σημασίαν, διότι τὸ ἔργον τῆς Ἀπολυτρώσεως ἐγένετο δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἀσχέτως τάξεων, καὶ δεύτερον, εἰδικῶς διὰ τοὺς ἄρχοντας, ἡ ἐξουσία αὐτῶν τονίζεται ὡς προελθοῦσα ἐκ τοῦ Θεοῦ.

Ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἰσότης τῶν τάξεων φανερώνεται ἐν τῷ Πεντηκοσταρίῳ εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ ληστοῦ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ

223. Κυρ. Ἁγ. Πάντων, "Ὁρθρος, Κανὼν, Ὁδὴ θ', σ. 249B-250A. «Πυρὶ δοκιμασθέντες τῶν πειρασμῶν, καὶ τρυφαῖς μὴ θελγθέντες ἀγάλλεσθε...»

224. Κυρ. Ἁγ. Πατέρων, Μεσονυκτικόν, Ὁδὴ γ', Κάθισμα, σ. 182A.

225. Κυρ. Ἁγ. Πάντων, "Ὁρθρος, Ἀναβαθμοί, Ἀντίφωνον Β', σ. 241B.

226. Πάσχα, "Ὁρθρος, Αἴνοι, σ. 5B.

227. Πέμπτη Ἀναλήψεως, Μεγ. Ἐσπερινός, Δοξαστικὸν Ἀποστίχον, σ. 167B.

(«ἐν παραδείσῳ μετὰ ληστοῦ») ²²⁸ καὶ εἰς τὴν συνάντησιν τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῆς Σαμαρείτιδος καὶ εἰς τὴν συζήτησιν μετ' αὐτῆς, καθὼς καὶ εἰς τὴν περιγραφὴν, ἐν τῷ Ἀποστόλῳ τῆς Κυριακῆς τοῦ Τυφλοῦ, τῆς ἐλευθερώσεως τῆς ἐχούσης πνεῦμα πύθωνος παιδίσκης ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ ²²⁹. Ὡσαύτως, ἡ ἰσότης τῶν τάξεων φανερώνεται καὶ εἰς τὰς ἐξῆς περικοπὰς ἐκ τῶν τροπαρίων τοῦ Πεντηκοσταρίου.

Ὅλοις νέμοις ἴασι πιστοῖς, βασιλεῦσι, δημόταις καὶ πένησιν, ἄρχουσι, πτωχοῖς, πλουσίοις κοινῶς...²³¹.

Ἀπαντας, Δέσποτα, βροτούς, παντοῖον τάγματος, οὐς μετέστησας, Σωτήρη, πιστούς σου βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας, ἐθνάρχας γῆς καὶ κριτάς, λαῶν τε φυλῶν τοὺς προστάτας ἐλέησον...²³¹.

Τὸ δεύτερον σημεῖον, δηλαδὴ ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐξουσία δίδεται χάριτι Θεοῦ εἰς τοὺς ἄρχοντας, τονίζεται εἰς τὰ ἐξῆς δύο τροπάρια, τὸ δεύτερον ἐκ τῶν ὁποίων ἰδιαιτέρως δέεται ὑπὲρ συγχωρήσεως καὶ σωτηρίας αὐτῶν.

Ἀκούσατε οὖν βασιλεῖς, καὶ σύνετε...ὅτι ἐδόθη παρὰ Κυρίου ἡ κράτησις ὑμῖν, καὶ ἡ δυναστεία παρὰ Ὑψίστου²³².

Σὺ μόνος εἶ ὁ καθιστῶν βασιλεῖς, καὶ δυνάστας, καὶ κριτάς σὺν τοπάρχαις· ἔθεν πάντων ὡς Θεός, αὐτὸς ἐν κρίσει τῇ σῆ, ρῦσαι τούτους Σῶτερ τῆς κολάσεως²³³.

Οὕτω βλέπομεν, ὅτι ὀλίγα τινὰ μόνον ἔχει νὰ εἴπη τὸ Πεντηκοστάριον διὰ τὰ θέματα τῆς Κοινωνικῆς Ἠθικῆς.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Θὰ προσπαθήσωμεν ἐνταῦθα νὰ ἐκθέσωμεν ἐν συντομίᾳ τὰ κυριώτερα ἐκ τῶν συμπερασμάτων τῶν προκυπτόντων ἐκ τῆς μελέτης ταύτης. Ἡ ἀνάλυσις τοῦ περιεχομένου τοῦ Πεντηκοσταρίου ἐξ ἐπόψεως ἠθικῆς, ὁμολογουμένως δὲν ἀφορᾷ εἰς τὸ κύριον περιεχόμενον τοῦ λειτουργικοῦ αὐτοῦ βιβλίου. Ἐν τούτοις, ἡ ἔρευνα αὕτη ὑπῆρξε καρποφόρος, διὰ τοὺς ἐξῆς κυρίους λόγους:

228. Πάσχα, Ὁρθρος, σ. 7B.

229. Κυρ. Τυφλοῦ, Ἀποστολικὸν Ἀνάγνωσμα, Πράξεις, 16:16-34.

230. Πέμπτη Διακαιν., Ὁρθρος, Ὡδὴ γ', σ. 18A.

231. Σάββατον Πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς, Ὁρθρος, Κανὼν, Ὡδὴ η', σ. 206A.

232. Κυρ. Ἀγ. Πάντων, Ἐσπερινός, γ' Ἀνάγνωσμα· Σοφία Σολομώντος, 6:1-3.

233. Σάββατον Πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς, Ὁρθρος, Κανὼν, Ὡδὴ γ', σ. 204B.

Πρῶτον, ἐδικαιολογήσαμεν τὴν ὑποψίαν μας ὅτι παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὸ κείμενόν μας ἦτο κυρίως λειτουργικόν, ἦτο ἀναπόφευκτον νὰ ὑπάρχουν καὶ ἠθικὰ στοιχεῖα ἐν αὐτῷ. Ὁ λόγος εἶναι ἀπλοῦς· ἡ Λατρεία καὶ ἡ Ἡθικὴ κοινὴν ἔχουν τὴν πηγὴν, δηλαδή, καὶ αἱ δύο ἐκπηγάζουν ἐκ τῆς δογματικῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας.

Δεύτερον, παρατηρήσαμεν ὅτι ἡ ἠθικὴ διδασκαλία, ἔνεκεν τῆς φύσεως τοῦ Πεντηκοσταρίου, δὲν εἶναι πλήρως ἀκαδημαϊκὴ ἢ καὶ θεολογικὴ τις ἐκθεσις τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς, ἀλλὰ μᾶλλον, σκοπὸν ἔχει νὰ προβάλῃ τὰ ἐκ τῆς Ἀναστάσεως εἰδικῶς, καὶ τὰ ἐκ τοῦ Ἀπολυτρωτικοῦ Ἔργου τοῦ Χριστοῦ γενικῶς, ἀπορρέοντα ἠθικὰ διδάγματα. Ἐπομένως, εἶναι, καθαρῶς Ἡθικὴ τοῦ Χριστιανοῦ τοῦ πιστεύοντος καὶ ζῶντος τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ. Αἱ κακίαι, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται καὶ αἱ ὁποῖαι εἶναι σχετικῶς ὀλίγαι, στρέφονται περίξ τῆς ζωῆς καὶ δράσεως τοῦ Χριστοῦ. Παρόμοιόν τι γίνεται σχετικῶς καὶ μὲ τὰς κατονομαζομένας ἀρετάς. Οὕτω καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς καλῆς ἠθικῆς ζωῆς ἐρμηνεύονται ἐν στενῷ συνδυασμῷ μετὰ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ.

Τρίτον, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ ἠθικὴ διδασκαλία ἐκτίθεται μὲ γενικὸν τρόπον καὶ ὅτι οὐδόλως τὰ τροπάρια ἐμβαθύνουν εἰς λεπτομερῆ ἠθικὰ ζητήματα καὶ προβλήματα.

Τέταρτον, ἐκ τῶν μᾶλλον χαρακτηριστικῶν διδαγμάτων τοῦ Πεντηκοσταρίου περὶ ἠθικῆς σημειώνομεν τὰ ἑξῆς·

α'. Ὁ Θεὸς εἶναι αὐτεξούσιος δημιουργὸς καὶ νομοθέτης τῶν ἠθικῶν ἐντολῶν. Δὲν προσδιορίζεται ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου, ἢ ὑπὸ ἄλλης ἀρχῆς ἔξω τοῦ θελήματός Του.

β'. Οὕτως, ἡ Ἁγία Τριάς, ὡς Μονὰς ἐκλαμβανομένη, καὶ τὰ τρία πρόσωπα, ἐκάστου ἐκλαμβανομένου ἰδιαιτέρως, θεωρεῖται αὐτάγαθος καὶ πηγὴ τῆς ἀγαθότητος.

γ'. Ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ Θεοῦ εἶναι μία, ἢ ὁποῖα ἐκφράζεται πολυτρόπως ἐν τῇ ἀνεξίξει τῆς ἱστορίας. Ἡ ἠθικὴ τοῦ Δεκαλόγου καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἔχουν ἐσωτερικὴν συνοχὴν, ἃν καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐξεδηλώθη τὸ περιεχόμενον τῆς Θείας Ἐντολῆς καθαρώτερον καὶ δι' αὐτοῦ ἐδόθη πλέον καὶ ἡ δυνατότης τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς.

δ'. Δογματικαὶ προϋποθέσεις τοῦ Πεντηκοσταρίου, αἱ ὁποῖαι συνάμα ὑπαγορεύουν τὴν ἠθικὴν ζωὴν τῶν πιστῶν, ἀλλὰ καὶ παρέχουν τὴν δυνατότητα πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτῆς, εἶναι ἡ Νίκη τοῦ Χριστοῦ ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀνθρωπότητος, οἱ ὁποῖοι συνοψίζονται εἰς τὸν ὄρον «Ἄδης». Ἡ νίκη ἐναντίον τοῦ πνευματικοῦ θανάτου ἐλευθερῶνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν δύναμιν τοῦ θανάτου ἐπ' αὐτοῦ καὶ οὕτω δὲν κρατεῖται

ὐπὸ φόβον πλέον, ἀλλὰ καθίσταται ἱκανὸς νὰ βούλεται καὶ νὰ πράττη ἐλευθέρως, δηλαδή, ἠθικῶς. Ἡ δὲ Μέλλουσα Κρίσις, ὡς δόγμα ὑποβοηθοῦν τὴν ἠθικὴν ζωὴν, προσδίδει ἠθικὴν ἐρμηγείαν εἰς τὰς πράξεις τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ τῆς ἱστορίας γενικῶς, κρίνουσα αὐτὰς συμφώνως πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον.

ε'. Τὸ Ἀπολυτρωτικὸν Ἔργον τοῦ Χριστοῦ ἔχει ἐλευθερώσει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸ ἀφόρητον βάρος τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου καὶ δίδει εἰς τὸν πιστὸν τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὴν δύναμιν νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν ἠθικὸν του προορισμόν.

στ'. Ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ εἶναι ὁ Διάβολος. Μόνον αἱ ἐξῆς θετικαὶ κακαὶ πράξεις ἀναφέρονται· ὁ φθόνος, ἡ δωροδοκία, ἡ αὐτοχειρία, ἡ μοιχεία, ἡ βλασφημία καὶ ἡ ἀπιστία μὲ περισσοτέραν ἔμφασιν ἐπὶ τοῦ φθόνου. Ὁ θάνατος ὡς τὸ κύριον κακὸν ἔχει τὴν θεραπείαν του μόνον εἰς τὸν Χριστόν.

ζ'. Τὸ κακὸν δύναται νὰ εἶναι καὶ μέσον ἐπιτεύξεως ἢ ἀδξήσεως τοῦ ἀγαθοῦ.

η'. Ἡ ἐπιτέλεσις τῆς ἀρετῆς γίνεται μόνον μὲ τὴν βοήθειαν τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ καὶ χαρακτηρίζεται ἡ ἀρετὴ γενικῶς ὡς ἡ ἀνωτέρα συμπεριφορὰ τῶν ἀκολούθων τοῦ Χριστοῦ. Θετικῶς ἀναφέρονται ὡς ἀρεταὶ ἡ εὐθύτης τοῦ χαρακτήρος, ἡ καρτερία, τὸ θάρρος, ἡ χαρὰ, ἡ ἐλεημοσύνη καὶ ἡ ἐσωτερικὴ εἰρήνη.

Πέμπτον, τὸ Πεντηκοστᾶριον χρησιμοποιεῖ διάφορα μέσα, διὰ νὰ ὠθήσῃ τὸν πιστὸν εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν ἠθικῶν παραγγελμάτων. Δηλαδή, τὰ μέσα τὰ χρησιμοποιούμενα διὰ τὴν «ἠθικὴν λειτουργικὴν μόρφωσιν» εἶναι διάφορα. Ἡ Μέλλουσα Κρίσις, τὸ παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων καὶ κυρίως ἡ αἰσιοδοξία, ἡ ἀπορρέουσα ἐκ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, χρησιμοποιοῦνται ὡς μέσα ὀδηγοῦντα εἰς τὴν ἠθικὴν ἀνάπλασιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ Χριστιανοῦ. Τὸ αἰσιοδόξον τοῦτο στοιχεῖον χαρακτηρίζει τὸ Πεντηκοστᾶριον, ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ ὡς λειτουργικοῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖον ὀνομαζομένην τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ καὶ χρησιμοποιεῖ σαφῶς τὴν ὀρησκευτικὴν ταύτην αἰσιοδοξίαν, διὰ νὰ ὑποκινή τὸν πιστὸν εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ ἀρκεῖται εἰς τὴν μέθοδον ταύτην. Οὐδέποτε περιπίπτει εἰς τὴν κοινὴν «ἠθικολογίαν» μὲ δεοντολογικὰς προτροπὰς, παραινέσεις, ἐντολὰς καὶ ἀπειλὰς. Προτιμᾷ νὰ δημιουργῇ τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς ὑποταγῆς εἰς τὸ θεῖον θέλημα ἀντὶ νὰ διατάξῃ αὐτήν. Ἀληθεύουν καὶ διὰ τὸ Πεντηκοστᾶριον καὶ τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ὅσα ἀναφέρονται διὰ τὸ Τριψῆδιον ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Εὐαγγέλου Θεοδώρου περὶ τῆς ὀρησκευτικῆς ζωῆς γενικώτερον.

...κατὰ τρόπον πηγαῖον καὶ μυστικόν, προσιδιάζοντα εἰς τὴν καθ' ὄλου ὀρθόδοξον εὐσέβειαν, λατρείαν καὶ παράδοσιν, (τὸ Τριῶδιον) συντελεῖ εἰς τὸ νὰ δημιουργηθῶσιν ἐν τῇ ψυχῇ τῶν βιούντων αὐτὸ ζῶντα θρησκευτικὰ βιώματα²³⁴.

Οὕτω κατ' ἀναλογίαν, θὰ ἐλέγομεν προκειμένου περὶ τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου, ὅτι συντελεῖ εἰς τὸ νὰ δημιουργηθῶσιν ἐν τῇ ψυχῇ τῶν βιούντων αὐτὸ ζῶντα ἠθικὰ βιώματα. Ἡ ἠθικὴ ζωὴ διὰ τὸ Πεντηκοστάριον εἶναι ἀχώριστος ἀπὸ τὴν λατρείαν. Πάντα ταῦτα χαρακτηρίζουν τὸν τρόπον τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τῆς λατρείας ὡς ἐπιτελεῖ συμφώνως πρὸς τὴν νεωτέραν ἠθικὴν διδασκαλίαν τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἡθικῆς, χωρὶς βεβαίως νὰ δεχώμεθα, ὅτι ἡ περὶ Χριστοῦ διδασκαλία τῆς λατρείας ἔχει μόνον τὸν σκοπὸν τοῦτον.²³⁵

Τέλος, ἐπιβάλλεται εἰς ἡμᾶς νὰ ἐκφέρωμεν τὴν γνώμην ἡμῶν περὶ τῆς πρακτικότητος καὶ τῆς πραγματικῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἠθικοῦ περιεχομένου τοῦ Πεντηκοσταρίου ἐπὶ τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν πιστῶν. Κριτικὴν στάσιν τῆς ἀποτελεσματικότητος τῆς Ὀρθόδοξου λατρείας ἔχει λάβει ὁ Καθ. Βασίλειος Ἀντωνιάδης εἰς τὸ Ἐγχειρίδιον Κατὰ Χριστὸν Ἡθικῆς. Ἐνεκεν τοῦ γεγονότος ὅτι πάντοτε ποικίλλει ἡ σύστασις τοῦ ἐκάστοτε ἐκκλησιασματος, ὁ Ἀντωνιάδης ἀμφιβάλλει, ἂν εἶναι ὄντως δυνατὸν ἡ λατρεία νὰ ἐπιδρᾷ ἀποτελεσματικῶς ἐπὶ τῆς ἠθικῆς ζωῆς, ἡ Ὀρθόδοξος λειτουργικὴ πράξις. Ἐνισχύεται ἡ ἄποψις αὕτη ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ κείμενον εἶναι τόσον ἀρχαῖον καὶ εἶναι προῖον μᾶλλον τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ οὕτω δὲν ἔχει ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν καθημερινὴν ζωὴν τῶν ἐκκλησιαζομένων πιστῶν. Λέγει ὁ Ἀντωνιάδης:

ἐλάχιστα δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν διαπαιδαγώγησιν τοῦ χριστεπωνούμου πληρώματος ἡ θεία λατρεία, ὅσα ἡ ἡμετέρα, πολλοὺς μὲν ἐγκλείουσα τοὺς μαργαρίτας, πλὴν ἔχουσα καὶ πολλὰ τὰ διαρρηθμίσεως-χερήζοντα-κατὰ-τὰς-νέας-ἀνάγκας-καὶ-περιστάσεις, ὡς πρὸ αἰῶνων πολλῶν καὶ κατὰ τὰς ὑπαγορευσεις τῶν τότε ἀναγκῶν καὶ περιστάσεων κανονισθεῖσα καὶ διατυπωθεῖσα, ἐν τισὶ δὲ καὶ ἀπομιμηθεῖσα διατάξεις ἀφορώσας εἰς ὄρισμένην τινὰ τάξιν ἀνθρώπων, τῶν ἀποχωρησάντων ἀπὸ τοῦ κόσμου καὶ τὸν μοναχικὸν βίον ἀσπασαμένων.²³⁶

234. Εὐαγγέλιον Δ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 70.

235. Πρῶτος ὁ C. L. Stevenson ἐν τῷ ἔργῳ του Ethics and Language μεταξὺ τῶν συγχρόνων Ἀναλυτικῶν Φιλοσόφων τονίζει, ὅτι ἡ σημασία τῆς ἠθικῆς λέξεως ἔχει μόνον ἐμπεριέχει μομφὴν ἢ ἔπαινον διὰ τὴν πράξιν, ἀλλὰ καὶ ζητεῖ νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν πράξεων. Οὕτως, «Αὐτὸ εἶναι καλὸν» ἐννοεῖ «Πράξε αὐτό».

236. Βασιλείου Ἀντωνιάδου, Ἐγχειρίδιον Κατὰ Χριστὸν Ἡθικῆς (Κωνσταντινούπολις: Τύποις «Φίξελέτ», 1927) Τόμος Β', σ. 64-65.

Ἐν τῷ ἰδίῳ τόπῳ συμπεραίνει·

Διαρρυθμίσεως ὁμως χρηζουσι αἱ διατάξεις καὶ ἀκολουθίαι τῆς θείας λατρείας, καὶ οὐ μόνον κατὰ τὸ ποσὸν καὶ κατὰ τοὺς καιροὺς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ποιὸν τῶν εὐχῶν καὶ τῶν ἁσμάτων καὶ τῶν μελωδιῶν καὶ κατ' αὐτὴν τὴν γλῶσσαν.

Διαφωνοῦμεν μὲ τὸν διαπρεπῆ Θεολόγον, ὅτι «ἐλάχιστα δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν διαπαιδαγώγησιν» ἡ θεία λατρεία κυρίως ἔνεκεν τοῦ τρόπου καὶ τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοεῖ ἡ Ὁρθόδοξος λατρεία. «Εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἀνατολικὴν λατρείαν... κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὴν Δυτικὴν, εἰς τὴν ὁποῖαν δεσπόζει ὁ συστηματικὸς διδασκτικὸς χαρακτήρ, ἐπικρατεῖ μᾶλλον ὁ δραματικὸς τόνος καὶ τὸ βίωμα.»²³⁷ Ὅπως διεπιστώσαμεν ἀνωτέρω, τὸ πνεῦμα τῆς αἰσιοδοξίας δεσπόζει εἰς τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν περίοδον. Ποῖα βαθεῖα γνῶσις χρειάζεται, διὰ νὰ αἰσθανθῇ τις τὸ παράγγελμα πρὸς βίωσιν τῆς νικηφόρου Χριστιανικῆς ζωῆς ὁ ἐκκλησιαζόμενος κατὰ τὴν Ἀκολουθίαν τῆς Ἀναστάσεως τὸ ἑσπέρας τοῦ Πάσχα; Μὴ λησμονῶμεν ἐπίσης, ὅτι τὸ κήρυγμα συνήθως βασιζέται ἐπὶ τῆς ἑορτῆς. Ἐπίσης, ὅτι ἓν μέγα μέρος τῆς κατηχητικῆς διδασκαλίας γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ λειτουργικοῦ κύκλου. Ἐχει, ἄνευ ἀμφιβολίας, ἀξιοσημείωτα ἀποτελέσματα ἡ λατρεία γενικῶς, καὶ τὸ Πεντηκοστὰριον εἰδικῶς εἰς τὸν τομέα τῆς ἠθικῆς μορφώσεως. Ἄν τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τοῦ Πεντηκοστὰριου ἦτο ἔστω ἡ συμφιλίωσις διεστώτων ἀδελφῶν, συγγενῶν καὶ γειτόνων, ἡ ὁποία συντελεῖται ἕκαστον Πάσχα ἐξ ἀφορμῆς τῶν λέξεων «Εἶπωμεν ἀδελφοί, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς· Συγχωρήσωμεν πάντα τῇ Ἀναστάσει...» θὰ ἐδικαιολογεῖτο ἀπὸ ἠθικῆς ἐπόψεως ἡ χρῆσις αὐτοῦ.

Ἐν τούτοις, τὰ περὶ διαρρυθμίσεως δὲν εἶναι ἄτοπα. Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ περικοπὴ τῶν ἀκολουθιῶν καὶ ἡ ἐκλογὴ μεταξὺ τῶν τροπαρίων γίνεται ὁπωσδήποτε ὑπὸ τῶν ἱεροψαλτῶν, διότι σπανίως ἐν τοῖς ἐνοριακοῖς ναοῖς τελοῦνται αἱ ἱεραὶ ἀκολουθίαι ἄνευ περικοπῶν. Δυστυχῶς ἡ ἐκλογὴ αὕτη γίνεται ὑπὸ ἀναρμοδίων (τῶν ἱεροψαλτῶν κατὰ τὸ πλεῖστον) καὶ διὰ λανθασμένον σκοπὸν (τὴν συντόμευσιν τῆς ἀκολουθίας). Ἐπομένως, ἐφ' ὅσον γίνεται ἐν τῇ πράξει ὁπως δῆποτε ἡ ἐκλογὴ καὶ συντόμευσις αὕτη, καλὸν θὰ ἦτο ἡ ἐπίσημος Ἐκκλησία νὰ φροντίσῃ, ὅπως γίνῃ ὑπὸ τῶν εἰδημόνων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ποιοτικῆς βελτιώσεως τῶν ἐν τῇ πράξει ψαλλομένων. Οὗτοι δέον νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν τὰς ἀπαιτήσεις ὅχι μόνον τῆς τυπικῆς σειρᾶς, ἀλλὰ καὶ τὴν αἴτησιν τῆς λειτουργικῆς μορφώσεως.

Ἡ δὲ κρίσις περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος εἶναι ἔτι σοβαρωτέρα, ἰδίως διὰ τὸν ἀπόδημον ἑλληνισμόν. Ἀρκεῖ νὰ εἰπωμεν μὲ πᾶσαν εὐκρίνειαν, ὅτι προφανῶς τὰ ἀποτελέσματα ἐκ τῆς λατρείας θὰ ἦσαν πολὺ περισσότερον ἀποδοτικά, ἂν τὸ λεκτικὸν τῶν ὕμνων ἦτο καταληπτότερον.

237. Εὐάγγελος Δ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 70.